

Fig. 1. Ydre, set fra øst. HJ fot. 1986. - *Exterior seen from the east.*

UBBY KIRKE

ARS HERRED

Kirken, der ifølge gammel tradition skal være bygget af Esbern Snare, jfr. datering s. 1552 og bygningsindskrift (fig. 20),¹ er i Roskildebispens jordebog ansat til to mk.² Kannik Peder Olsen beretter i sin krønike (1541), at kirken 1333 belejredes af grev Gert,³ jfr. †tilflugsrum? over koret s. 1554. Hvornår den er blevet kongelig ejendom vides ikke med bestemthed (jfr. dog s. 1538); men 2. okt. 1464 skænkede Christian I kirken »med al kongelig ret«, som

erjus patronatus, præstegård og alle øvrige tilliggende såvel til præstebordet som kirken, til det af ham stiftede Helligtrekongers kapel ved Roskilde domkirke, dog på det vilkår, at kanniken med bispens samtykke skulle ansætte »en beskeden præst« som residerende kapellan.⁴ Sognet havde 66 tiendeydere i 1567.⁵ I Roskilde kapitels jordebog 1568 anføres »kirkens tiende i Udby«,⁶ og kirken forblev under kapitlet (jfr. våbener på prædikestolen for kansler

Christen Friis til Kragerup, som havde Helligtrekongers kapel i forlening), indtil den i 1657 overgik til Sorø Akademi i henhold til bestemmelse af 10. nov. 1651 om afhændelse ved ejeren professor Thomas Finckes død (†1656).⁷ 1694 anføres, at præsten i Fårevejle, Jacob Christensen Dahl, siden 4. aug. 1688 havde siddet inde med en del af kirketienden; men 1. okt. 1698 fik imidlertid amtmand over Kalundborg m.fl. amter, Johan Christopher von Schönbach (jfr. †alterklæde og †messehagel), siden 1700 ejer af Birkendegård (Værsløv sogn, Skip-pinge hrd.), skøde på jus patronatus et vocandi.⁸ Herefter tilhørte rettighederne de skiftende ejere af denne gård, som 1743 erhvervedes af general Chr. Lerche. Kirken lå siden under det af generalen oprettede stamhus Lerchenborg, hvis ejer 11. dec. 1804 gav kongen skøde på kaldsretten.⁹ Overgang til selveje fandt sted 4. sept. 1911.

Sagn. 1809 refererede præsten et gammelt sagn, ifølge hvilket Esbern Snare skal have haft en underjordisk gang fra kirken til sit slot, som var nogle få hundrede skridt derfra, hvor den nu såkaldte »slotsgård« står, jfr. †middelalderligt bygningskompleks (nedenfor).¹⁰

Møntfund. I en grav på kirkegården er fundet en daler fra Tyrol, præget under kejser Rudolf II, 1607. Skænket 1923 til Kalundborg Museum (inv. nr. 2692).

Kirken ligger i landsbyens nordlige udkant, tæt ved sydskrænten af et højdedrag. Nord for kir-

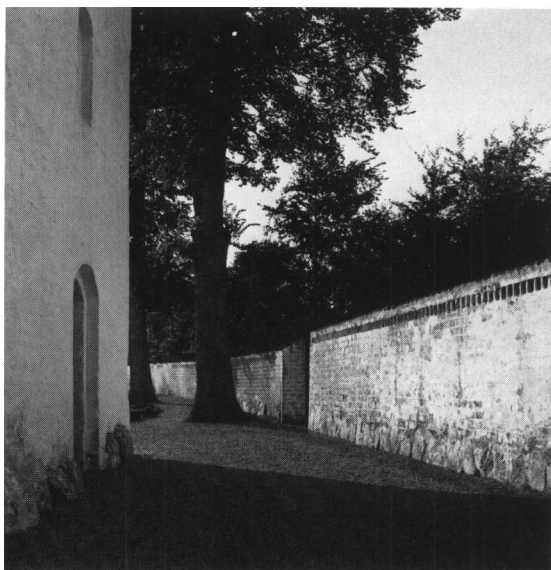

Fig. 2. Kirkegårdsmuren (s. 1538) ud for ligkapellet (nordre våbenhus). HJ fot. 1986. - *Churchyard wall by the mortuary (formerly north porch).*

kegården og præstegården (i nordvest) hæver terrænet sig jævnt, mens det falder brat mod syd ned til landsbyen og Sorø-Kalundborg landevejen. På bakkedraget, ca. 100 m øst for kirken er der fundet ruiner af et større †middelalderligt bygningskompleks,¹¹ muligvis den hovedgård, som nævnes mellem 1388 og 1398 og i 1410 kaldes Ubbygård.¹² Sorø kloster ejede allerede inden 1200 jord i sognet,¹³ muligvis en gave fra Esbern Snare, som skal have boet her, jfr. sagn og s. 1552. Det skal endvidere nævnes, at kronen senest med Valdemar Atterdag besad gods i Ubby,¹⁴ og dette kan være baggrunden for Christian I.s donation (s. 1537).

Den usædvanlig store kirkegård har sandsynligvis bevaret senmiddelalderlige grænser. Dens nordre langside er omtrent parallel med kirken, mens den søndre følger skræntens forløb i sydvestlig retning, hvorved arealet bliver nærmest trapezformet med største kortsider i vest. Dimensionerne har tilsyneladende gjort udvidelser overflødige, indtil man i slutningen af 1960'erne tillagde et jordstykke i nord uden for den gamle kirkegårdsmur.¹⁵ Ved flere lejligheder er der på kirkegården syd for koret og våbenhuset påtruffet †murrester, som ikke er nærmere undersøgt; men muligvis hidrører fra en ældre kirkegårdsmur, nærmere kirken.¹⁶

Kirkegårdens hegn og indgange. Ringmurene i nord og syd er bortset fra mindre fornyelser formentlig senmiddelalderlige og af munkesten i munkeskifte, prydet med indvendigt savskifte under afdækningen, sml. murene omkring Rørby kirkegård. I nord (fig. 2) rejser muren sig stedvis i op til to meters højde, mens den i syd som helhed er lavere og følger det vestover faldende terræn i afsæt; uden for muren er markstenssylden blottet. Hjørnerne er ombygget i nyere tid samtidig med fornyelser af øst- og vestsiderne. Således er hele østmuren samt sydvesthjørnet opført af små gule sten i krydsskifte og prydes af udvendige blændinger med vandret falset afdækning, svarende til bl.a. ringmure i Årby (s. 1444) og som disse hidrørende fra tiden efter 1800'ernes midte. Vestmuren, der i afsæt følger terrænets fald, er nord for det omtalte hjørne af store sten over udvendig

Fig. 3. Ydre, set fra sydvest. LL fot. 1980. - *Exterior seen from the south-west.*

synlig syld. Denne korte strækning er dog næppe middelalderlig, men stammer i lighed med et tilsvarende stykke af nordmuren omkring lågen til præstegårdens have snarest fra en af de reparationer, som omtales i slutningen af 1600'rne.¹⁷ Den resterende del af vestmuren er af små gule sten i krydsskifte over støbt sokkel af cement, svarende til den vestligste del af nordmuren op mod præstegårdens østre længe; disse strækninger må stamme fra vort århundrede.¹⁸ — Samtlige mure står hvidtede og hængte med vingetegl, der snart er udad- snart indadvendte; dog ligger der udadvendte munke og nonner på sydmurens østre del mellem lågen og hjørnet.

Hovedindgangen er en *køreport* i sydøsthjørnet, opført 1858.¹⁹ Materialet er små gule sten, og pillerne, som ud- og indvendig prydes af korsblændinger, afdækkes med små saddeltage

af munke og nonner; jerngitterlåge. Herudover findes der fem låger foruden de gennembrydninger af nordmuren, som nødvendiggjordes af hensyn til forbindelsen med den nye kirkegård. En låge åbner sig i nord til præstegårdshaven, to andre findes ved sydvesthjørnet og nås fra vejen (Bechsvej) og opkørslen til præstegården; mens en fjerde sidder i syd ved kirkestien ud for våbenhuset. I deres nuværende skikkelse er disse fire låger mindre udgaver af hovedportalen og vel samtidige hermed. Den femte låge i nordvest ved præstegårdslængen lukkes af sortmalet jerngitterlåge som de øvrige, men er antagelig yngre og efter 1904, da ønsket om en låge mod præstegården fremførtes.²⁰ - 1685²¹ omtaltes tre kirkelåger, af hvilke de to muligvis svarede til de nuværende i syd, mens den tredje kan have været den blændede *†låge* i nordmuren, øst for havelågen.

Fig. 5. Længdesnit. 1:300. Målt af HeJ 1983, tegnet af Marianne Nielsen 1986. - *Longitudinal section.*

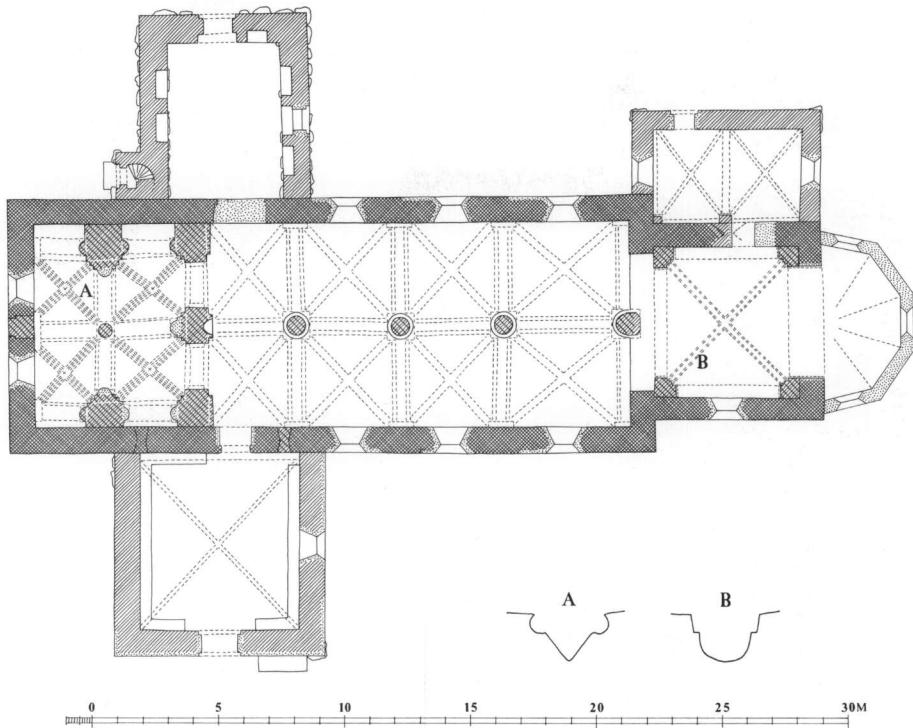

Fig. 6. Plan. 1:300. Målt af HeJ 1983, tegnet af Marianne Nielsen 1986. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan.*
Key on p. 9.

Fig. 7. Skibets sydmur med blændet, vestligste vindue (s. 1543) og huller efter udtagne lofts-bjælker (s. 1544). HJ fot. 1986. - *South wall of the nave with bricked-up westernmost window and beam-slots from earlier roof beams.*

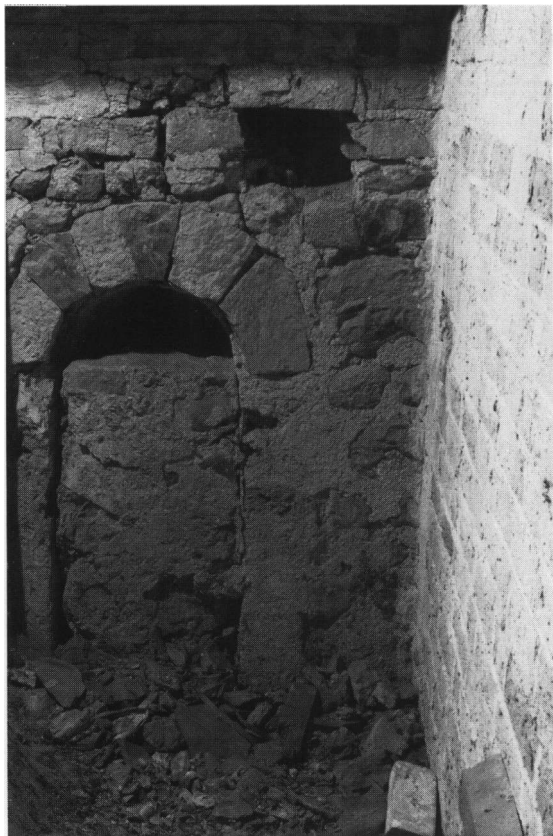
Fig. 8. Skibets tredje sydvindue fra øst (s. 1543), set fra våbenhusets loft. LL fot. 1980. - *The third south window from the east in the nave, seen from the porch loft.*

Den oprindelige stenkirkes *dimensioner* er ganske usædvanlige for en sjællandsk landsbykirke. Med en samlet længde på ca. 35 m (inklusive den forsvundne apsis) og et skib, hvis ydre mål andrager ca. 25,5x10 m, er den jævnyrdig med den forsvundne $\dagger$ slotskirke i Vordingborg og overgår Tårnby, Absalons kirke på Amager.²³ Heller ikke senromanske købstadskirker som ($\dagger$)Stege og Søborg kan opvise tilsvarende mål.²⁴

Materialer og teknik. Bygningen er opført af rå, delvis firhugne og kløvede *marksten*, suppleret med *frådsten* (i vinduerne). Hjørner og dørenes ydre åbning er sat med kvadre, og om vinduerne er der ret veltilhugne kilestensstik. Højden af de regelmæssigt udstøbte skifter mindskes opefter, i skibet fra 20-30 til 15-20 cm. Fra sydsidens våbenhus ses, at muren her tæt ved kronen har et smalt afretningsskifte, umiddelbart under de senere udtagne loftsbjælker, mellem hvilke der er lagt betydelig større sten som forankring (sml.fig. 7). Fra tilbygningernes

loftsrum iagttages oprindelig ydre murbehandling, bestående af en hvidlig, grovkornet puds. Indvendig er kun et lille udsnit af korets overvægge synlige med levn af tilsvarende puds; sammesteds er bevaret de nedre skifter af triumfgavlens østside, som dækkes af en hvidtet puds, groft udglattet med murskeen. - Murhøjden andrager for skibets vedkommende 5,6 m, men har været betydeligere, idet terrænet omkring kirken er hævet ca. 40 cm.

Døre og vinduer. Skibet har oprindelig haft tre indgange, af hvilke syddøren fortsat er i brug i ændret skikkelse, mens den tilsvarende i nord samt én i vestgavlen er blændede og delvis slugte. Såvel syd- som norddøren har haft den gængse form med rundbuet ydre åbning og indre niche med vandret afdækning (sml. fig. 21), der for norddørens vedkommende 1918 sås at være en monolit af granit. Ved restaureringen 1871-72 ombyggede man syddørens indre åbning til en rundbuet niche, hvis afdækning følger den ydre bue. Sidstnævntes kvadre er nu

helt blottet, men har ifølge den bevarede vestre halvdel af norddørens bue (sat af én krumhugget sten) været dækket af puds indtil ca. 27 cm fra kanten (sml. fig. 49).

Flankemurenes døre sidder så langt mod øst, at det langstrakte skibs vestende herved afsondres som et særskilt afsnit, om hvis nærmere brug (herskabspulpitur, dåbskapel?) der kun kan gisnes. En tilmuret dør i vest understøtter formodningen om en særfunktion. Døren, som nu kun erkendes udvendig, hvor den undersøgte 1986, er en mindst 170 cm høj, men kun 67 cm bred åbning med kvadersatte karme (fig. 9). Afdækningen er en monolit af granit, som imidlertid ved ombygning af dette parti er bragt ud af oprindeligt leje; mod det indre har døren haft en bredere niche.²⁵

Tre af skibets oprindelig fire vinduer i sydsiden er delvis bevaret. Af disse anes ansatsen til stik og vestkarm af det andet vindue fra øst, umiddelbart vest for det nuværende, mens det tredje og fjerde vindue er synlige fra våbenhu-

sets loft (fig. 8 og 7) samt fra tårnets første mellemstokværk (sml. fig. 13). Den ydre åbning står bedst bevaret for det tredje vindues vedkommende, hvor bredden andrager 51 cm, og højden i hvert fald mindst 128 cm. Det vestre vindues issepunkt sidder 64 cm under murkronen, og dets indre åbning, som ses bag den senromanske påføring måler 59 cm i bredden. Dimensionerne af lysningen, der sidder 47 cm inden for murflugt, andrager ca. 112x38 cm, og her ses tillige aftryk og riller fra den 5 cm brede *†træramme*.

Indre. Den runde *kor*bue er tilsyneladende oprindelig og sat af granitkvadre, hvilket udtrykkeligt bemærkes i beskrivelser før 1871, da den i lighed med det øvrige indre tildækkedes af cementpuds (jfr. fig. 15). Buen er usædvanlig ved sin store bredde, der omtrent svarer til korrummets.²⁶

Mens den tidligt nedrevne *†apsis* (jfr. fig. 4) antagelig har haft halvkuppelhvælv, så stod kor og skib med trælofter. Koret har haft seks *†loftsbjælker*, hvis teglstensudmurede huller

Fig. 9. Skibets oprindelige vestdør (s. 1543). Omrids af ydre åbning, blotlagt ved undersøgelse 1986. HJ fot. - Original west door of the nave. The outline of its exterior revealed during an examination in 1986.

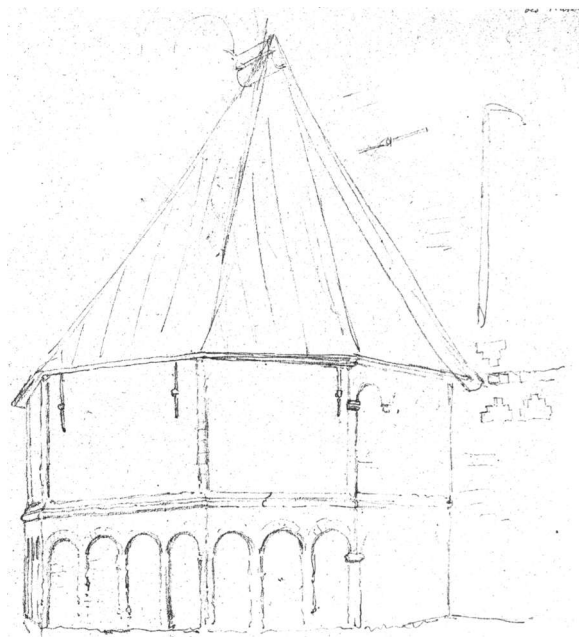

Fig. 10. Nedrevet $\dagger$ apsis (s. 1546), set fra nordøst. Tegning, formentlig af H. B. Storck. NM2. - *Former $\dagger$ apse seen from the north-east. Drawing, presumably by H. B. Storck.*

endnu spores såvel ud- som indvendig (jfr. fig. 50).²⁷ Hullerne angiver tømmerdimensioner på ca. 22 cm.s bredde og en indbyrdes afstand af ca. 80 cm. Det fremgår ydermere, at bjælkerne har sprunget frem i det ydre, jfr. Rørby (s. 1501).²⁸ En tilsvarende udnyttelse af loftsbjælkerne som bindbjælker for tagværket har der været i skibet, hvor de tilmurede huller efter udtagne loftsbjælker (23x22-24 cm i tværsnit og lagt i indbyrdes afstand af 70-75 cm) er synlige fra våbenhusloftet (jfr. fig. 7).

Triumfgavlens øvre del fjernedes 1871-72 og ligeledes de eventuelle rester af korets oprindelige gavltrekan. Derimod anes endnu omridset af skibets vestre taggavl med de skrå, omend noget forgnavede taglinjer (jfr. fig. 25).

Senromansk ombygning. Endnu i romansk tid, formentlig tidligst o. 1200, er kirken ombygget med henblik på at give den større anseelse med en ny apside og et tårn over skibets vestende foruden en modernisering af det indre, bl.a. med nyt? herskabspulpir. Ombygningen er tydeligvis sket i etaper, og undervejs opgav

man herskabspulpiruret til fordel for hvælvslagning. *Materialet* er dog tilsyneladende overalt det samme: usædvanlig lange, rødbrune munkesten (31-32x13-14x9-10 cm), lagt i uregelmæssig skiftegang med overtallige løbere; fugerne er udglattede og murværket opført som fuld mur. Rækkefølgen af ombygningens faser lader sig ikke altid afgøre med sikkerhed, men for overskuelighedens skyld er forløbet beskrevet i følgende afsnit:

1. *Ombygning af skibet*, a. Forhøjelse af murene med indsættelse af nye $\dagger$ vinduer (s. 1544). b. ($\dagger$)Tårn med herskabspulpir over skibets vestende (s. 1544). 2. *Ombygning af koret*, a. Ny $\dagger$ apsis (s. 1546). b. Forhøjelse af murene med indsættelse af nye vinduer (s. 1547). c. Hvælv (s. 1547). 3. *Hvælvslagning i skibet*, a. Piller (s. 1548). b. Hvælvformer (s. 1548). 4. *Hvælvslagning i tårnrum*, a. Beskrivelse af hvælvene (s. 1550). b. Ændrede adgangs- og belysningsforhold i tårnrum (s. 1550). c. »Lisener« og vievandsniche på skilleveggen mod skibet (s. 1551). d. Adgang til øvre stokværk, blanding af herskabspulpirurets åbninger og justering af mellemstokværkets sydvindue (s. 1551). 5. *Tårnets ydre*, a. Oprindelig højde. b. Nedsikring og afdækning under forlængelse af skibets tag (s. 1552). 6. *Bygherre og datering* (s. 1552).

Ombygning af skibet. Flankemurene er forhøjet med mindst ti skifter munkesten, som udvendig antagelig har stået blanke. I hver af disse forhøjede sidemure indsattes tre nye $\dagger$ vinduer, som for nordsidens vedkommende var bevaret indtil 1871. Deres udseende og placering kendes bedst fra Kornerups tegninger (fig. 4, 14 og 15), som viser, at de nye lysåbninger var større og mere smigede. Placeringen ændredes i forhold til det ældste vinduessæt, utvivlsomt ud fra ønsket om at opnå en regelmæssig fordeling på strækningen mellem skibets østhjørner og det nye tårn.

Opførelsen af et ($\dagger$)tårn med herskabspulpir over skibets vestende er indledt med tilvejebringelsen af et passende fundament. Tårnets østside skulle således hvile på den ca. 90 cm svære skillemur, som er indbygget mellem skibets langmure, umiddelbart vest for dørstederne. Vestsiden opbyggedes over den eksisterende gavl, mens de gamle sidemure fik en kraftig

Fig. 11. Indre, set mod øst. Farvelagt tegning ved J. D. Herholdt, juli 1856. NM2. - *Interior to the east. Colour drawing by J.D. Herholdt, July 1856.*

Fig. 12. Blændede åbninger til planlagt herskabspulpitur i forbindelse med kirkens senromanske ombygning (s. 1546), nu i østvæggen af tårnets 1. mellemstokværk. LL fot. 1980. - *Bricked-up apertures for a manorial pew, planned in connection with the late Romanesque rebuilding. Now in the east wall of the tower's second storey.*

påforing (i forbandt med skillemuren), der af uvisse grunde er sværere i nord (ca. 130 cm) end i syd (ca. 105 cm).

Cementpudsen gør det vanskeligt at afgøre, hvorledes tårnrummet har været udformet i denne første skikkelse inden hvælvslægningen og de hermed forbundne ændringer. Det har været et mørkt rum med træloft, og sandsynligvis åbnede sidemurenes påforing sig i de endnu bevarede rundbuede nicher, hvorimod de spidsbuede arkader mod skibet synes samtidige med hvælvet. Det lader sig ikke umiddelbart afgøre, hvorledes den oprindelige forbindelse til skibet har været; men muligvis var der indtil 1871 levn af den ældre anordning (jfr. fig. 18).

Første stokværks herskabspulpitur åbnede sig mod skibet gennem to rundbuede vinduer, der blændedes ved hvælvslægningen og nu står som dybe nicher mod mellemstokværket (fig. 12); muligvis har de været falset mod skibet. Et skifte over de blændede åbninger sidder et forsænket skifte (jfr. fig. 12), som antagelig skal ses i forbindelse med de udtagne loftsbrædder. Pulpituret har været belyst via det

vestligste af skibets oprindelige sydvinduer, hvis indre karmsmige er videreført i tårnets murede påforing (fig. 13). Denne smigede åbning måler 95 cm i bredden ved rummets murflugt; den rundbuede afdækning har været dækket af hvidtet puds indtil 8 cm fra rulskifte-stikkets forkant, hvor stenene er rødmalet og fugerne optrukket med hvidt.

Ombygningen af koret indebar fjernelse af den halvrunde apside til fordel for den 1871 nedbrudte *†apsis*, som var af tegl og polygonal af form som de fem sider af en tikant (fig. 4, 10, 22). Den synes kun at have haft ét vindue mod øst af samme type som korets og skibets nye lysåbninger. Mest bemærkelsesværdig var en fint komponeret, ydre blændingsarkitektur, der må opfattes som en genspejling af de store romanske kirkers etagedelte apsisudsmykning og som sådan næsten uden paralleller blandt samtidige landsbykirker.²⁹ Den nedre række af rundbuede blændinger (fire på den østlige side mod tre på de øvrige) må have hævet sig over en sokkel, som imidlertid længe havde været jorddækket. En kordongesims, sammensat af skråkantet skifte over vulst, adskilte de to eta-

ger, af hvilke den øvre kronedes af en fragmentarisk bevaret rundbuefrise med profilerede konsoller. Hjørnerne, der forneden betonedes af knækkede kragbånd til de flankerende blændingers bueslag, markeredes foroven af rundstave, hvis kragbånd for det meste var forsvundet ved reparationer af apsidsens murkrone.

Apsidens indre var ifølge Høyen dækket af et seksdelt klosterhvælv, hvis vederlagsniveau korresponderede med apsisbuen; sidstnævnte er 1871-72 fornyet, men havde også forinden omtrent samme højde som korbuen og må således stamme fra ombygningen af koret og opførelsen af den nye apside.

I selve koret forhøjedes murene på samme måde som i skibet, og der indsattes også nye *vinduer*, af hvilke det nordre med stærkt smigende karme er bevaret og delvis synligt fra sakristiets loft (jfr. fig. 50). Her måler åbningen 151 cm i murflugten, højden er mindst 150 cm og den 43 cm brede lysning, af 5 cm tykke tegl, sidder 40 cm inden for murflugten. Vinduets ydre åbning er helt dækket af grovkornet puds, som er lappet sammen med den tilsvarende behandling af markstensmurværket og bærer tillige rester af hvidtekalk, som også har dækket murens forhøjelse.

Korhvælvet hviler til dels på hjørnepiller, som springer frem foran den brede korbue. Pillerne, der har rundstave i vinklen under ribberne, bærer rundbuede, halvanden sten brede skjoldbuer (ca. 50 cm), der dog i øst er afløst af den nye apsisbue. Vederlaget markeres af hulkantede kragbånd, der ved restaureringen 1871-72 er videreført på apsisbuen, hvorimod de er fjernet fra vestsiden af de i korbuen fremspringende hjørnepiller (sml. fig. 21 og 36). Ribberne udgår fra en art klokakitæl, sammensat af to hjørneblade. Kapperne er helstens svære, og der er tilsvarende brede ribber, hvis profil (fig. 6B) er sammensat af en vulst, flankeret af to retkantede led. Opmuringsteknikken lader sig ikke umiddelbart fastslå, da den uregelmæssige overside dækkes af kalkpuds; men muligvis har ribbenakker været synlige, hvor der nu ses en gratlignende rygning. Kapperne herimellem falder mod midten.

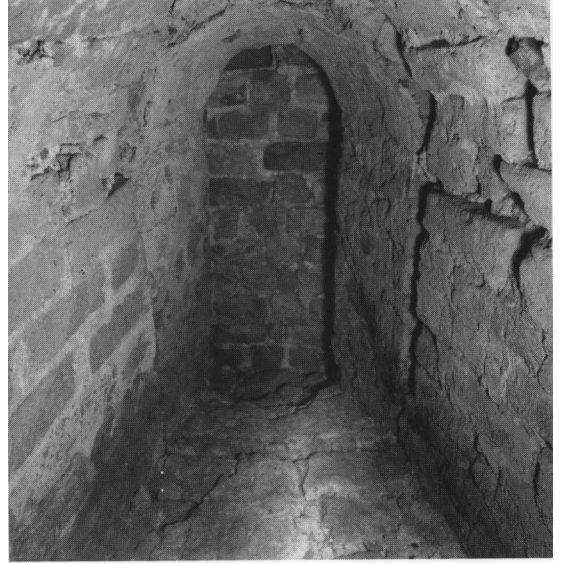
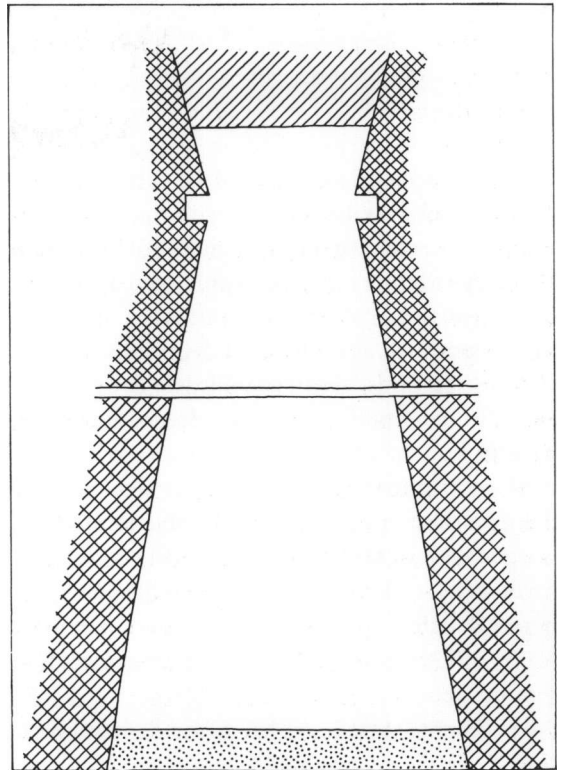

Fig. 13a-b. Skibets vestligste vindue i syd med indvendig påforing fra kirkens senromanske ombygning (s. 1546). a. Blik gennem påforingen. HJ fot. 1986. b. Plan. 1:20. Tegnet af Marianne Nielsen 1987 efter skitse af Chr. Axel Jensen 1918. - 13a-b. *The westernmost window in the south wall of the nave with addition from the late Romanesque rebuilding. a. Glance through the addition, b. Ground-plan.*

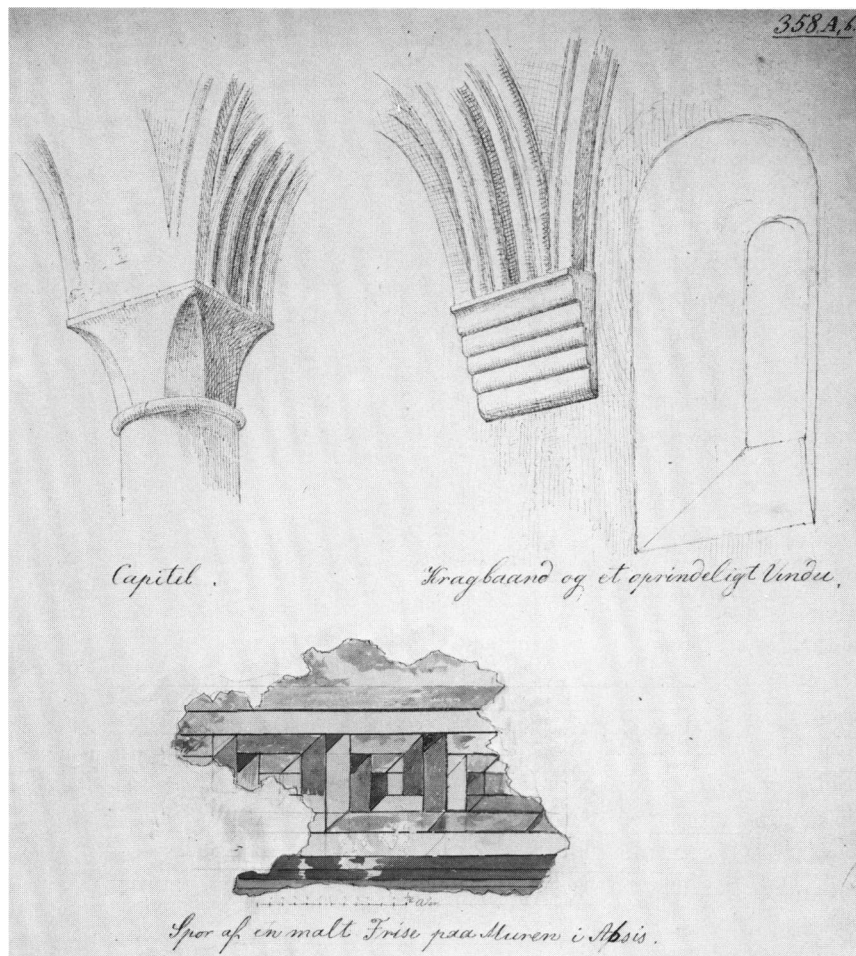

Fig. 14. †Detaljer fra kir-
kens senromanske om-
bygning: kapitæl (s.
1548), kragbånd (s.
1549), vindue (s. 1544)
og kalkmaleri på apsis
(s. 1560). Tegning af Ja-
cob Kornerup 1859.
NM2. - †Details from the
late Romanesque rebuild-
ing: capital, string course,
window, and mural paint-
ing in the apse. Drawing
by Jacob Kornerup 1859.

Fig. 15. N. L. Høyens
beskrivelse af Ubby kir-
ke i notebogen fra 1832.
NM2. - N.L.Høyen's
description of Ubby
Church in his notebook
1832.

Hvælslagning i skibet. Med beslutningen om at overhvælve skibet (og tårnrummet) har man opgivet herskabsgalleriet, men til gengæld skabt et toskibet, hvælvet rum, som kan være det ældste af sin slags herhjemme.³⁰ For at løse problemet med at slå hvælv i det brede rum har man set sig nødsaget til at midtdele det på langs med fire rundpiller, af hvilke den østligste anbragtes lige op ad korbuen og senere udvidedes med en påmuring (s. 1554) under den nu tvedelte korbue. Fagenes udstrækning i rummets længdeakse øges fra vest mod øst, tydeligvis fordi man ved anbringelsen af pillerne og de herpå hvilende gjordbuer i tværaksen har måttet respektere det allerede eksisterende, nye vinduessæt.

De 75 cm svære *piller* har baser og kapitæler, som er delvis skjulte under det hævede gulv og

forvansket af cementpudsen. Baserne har som nu haft kubeform, men profileret og mindst 40 cm højere (jfr. fig. 51b). Ifølge Høyen (jfr. fig. 15) afsluttedes de med en dobbelt vulst ved overgangen til søjleskaftet. Trapezkapitælernes oprindelige form fremgår bedst af de gamle gengivelser (jfr. fig. 11, 14 og 21), som viser ringen ved overgangen til søjlen og de karakteristiske konkavt afskårne hjørner under den smalle abakus.

Hvælvene er 1871-72 fuldstændig uniformeret på bekostning af detailformer, der ifølge de ældre gengivelser afveg på flere punkter og herigennem røbede usikkerhed og eksperimenter, ganske som man møder det i andre eksempler på tidligt hvælvbyggeri. Hvælvbuerne hviler mod rummets vægge, bortset fra triumfvæggen, på trinvis udkragede konsoller (jfr.

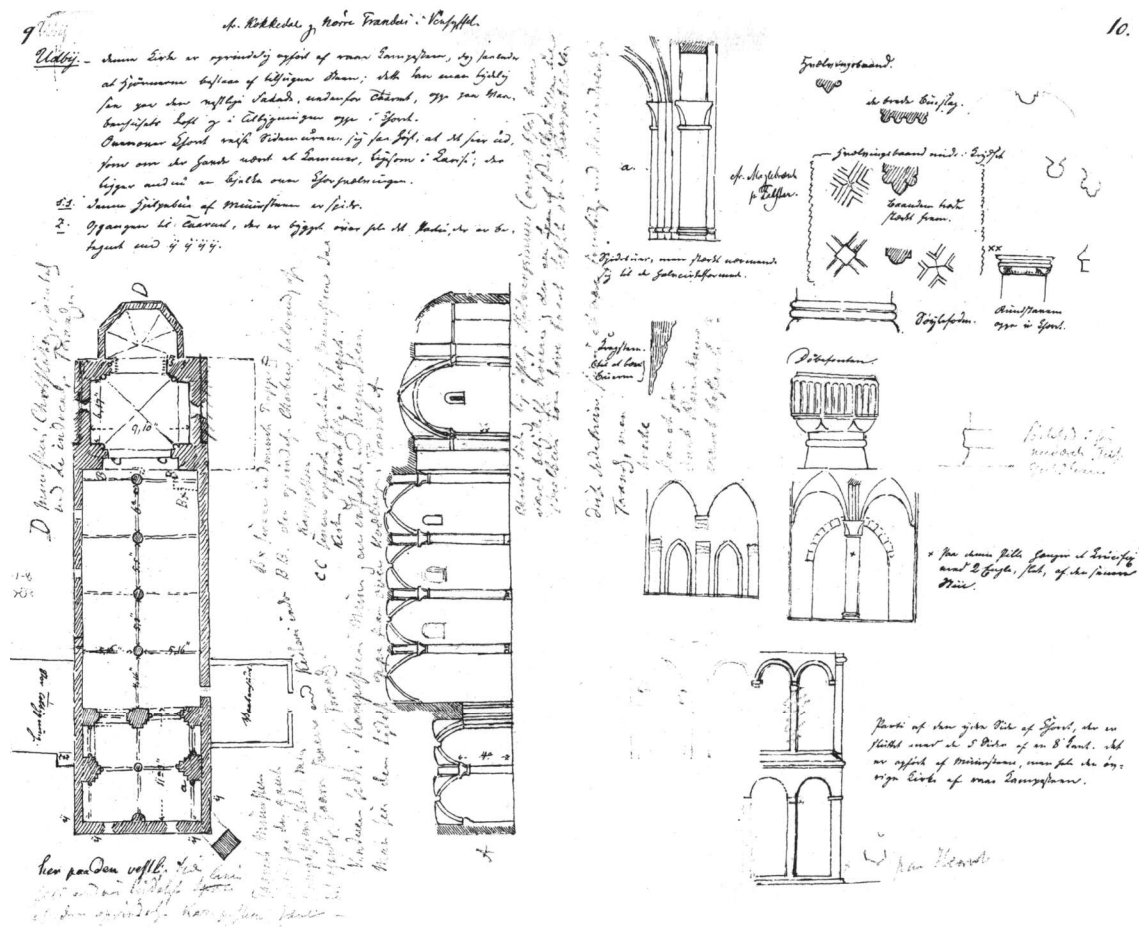

fig. 14, 19), hvis fem skifter tidligere havde afrundet kant med undtagelse af den øverste, femte, som var karnisprofileret (de nuværende har syv skifter); dog er konsollerne i vesthjørnerne små og mere enkle. Desuden er der i væggene indhugget rundbuede forlæg, undtagen i triumfvæggen, hvor man har opført skjoldbuer (nu ca. 50 cm brede).

De ældre gengivelser viser samstemmende, at det vestligste fag i begge rækker samt det næstvestligste i sydrækken var *grathvælv*, og det beror antagelig på en fejl, at Morten Jepsens afbildning (fig. 21) gengiver det næstfølgende hvælv i sydrækken tilsvarende. De øvrige hvælv havde ribber, hvis profil svarede til det i tårnrummet bevarede og således var sammensat af et skarprygget led, flankeret af to vulster. Også for gjordbuernes vedkommende sås vari-

ationer, idet disse snart var glatte, snart beriget med et profil, sammensat af vulster, skilt af hulkel. Heller ikke på dette punkt er de gamle gengivelser dog helt indbyrdes overensstemmende, hvad selve fordelingen angår.

Vurderingen af hvælvenes tekniske konstruktion vanskeliggøres af oversidernes kalkpuds. Samtlige hvælv har kubeform, og de to østligste adskiller sig ved at være højere end de øvrige, svarende til de pågældende fags større længde. Det østligste fag i sydrækken er for størstedelens vedkommende ombygget (delvis med små gule sten),³¹ hvilket derimod ikke gælder det andet fag mod syd, der må være opført som et halvtstens ribbehvælv. Det har en gratlignende rygning, som kan dække ribbernes nakker, og kapperne herimellem er muret af skifter, som mødes i aksmønster. Tiisvaren-

Fig. 16. Tårnrum, set mod sydøst (s. 1550). LL fot. 1980. - *Tower chamber to the south-east.*

de forhold kendetegner andet og tredje fag i nordrækken. Sydrækkens tredje og fjerde fag samt det vestligste i nord, dvs. de tre grat-hvælv, har i modsætning til ribbehvælvene heltens svære kapper. De er imidlertid ikke muret som hvælv af denne type normalt (to hinanden skærende tøndehvælv); men med skifter, der mødes i aksmønster svarende til ribbehvælvene - tilsvarende særegenhed findes i Bjernede.³²

Hvælvslagning i tårnrum. Samtidig med skibets indhælvning er en ændring af det påbegyndte tårn, hvis herskabspulpitur nu blev opgivet til fordel for en elegant hvælvet hal (fig. 16), hvis egentlige formål er uvist (dåbskapel?, herskabsloge? eller begravelseskapel?). Rummet dækkes af fire lavtsiddende hvælv, samlet på en midtersøjle med trapezkapitæl. Såfremt hvælvene, som her formodet, er sekundære, må væggenes hvælvforlæg med halvsøjler, den tilsvarende udsmykning af flankemurens nicher og de aftrappede konsoller på vestvæggen, alle være kommet til i forbindelse med denne ændring. Forholdet kan kun afgøres ved nedhugning af cementpuksen, men for-

modningen finder muligvis støtte i den omstændighed, at fem af halvsøjlerne før restaureringen 1871-72 manglede; det kan på den anden side ikke udelukkes, at disse var sekundært borthuggede.

De rundbuede, faldede gjordbuer er ca. 75 cm brede og skjules over frisosøjlen delvis af de helstens brede ribber, der har samme profil (fig. 6 A) som skibets oprindelige. Kapperne er halvtens og på oversiden ses, at de mellem ribbernes nakker er muret med tydelig tendens til aksmønster langs isselinjerne. Det lavstammede præg over fri- og halvsøjlerne har med et lavere gulvniveau været mindre udtalt, og ifølge såvel Høyen som Herholdt (jfr. fig. 15, 11), har en ring forneden på skafterne givet dem en baseagtig markering. Skitsen antyder tillige, at trapezkapitælernes linealagtige forløb ganske som i skibet forvansker den oprindelige form.

Samtidig med hvælvslagningen må tårnrummets *adgangs- og belysningsforhold* være blevet ændret. Det er næppe sandsynligt, at den snævre vestportal bibeholdtes, omend dette ikke helt kan udelukkes, eftersom hverken højden af

dens ydre eller indre åbning kendes nøjagtigt; der kan således også efter ændringerne have været passage under den brede hvælvkonsol, som indsattes over dørstedet. Derimod har man senest nu indmuret vinduer i vest, uden hvilke rummet ville være forblevet helt uoplyst; disse er dog forlængst slugte af flere sæt yngre lysåbninger.

Arkaderne mellem tårnrummet og skibet er også ombygget for at harmonere med den nye rumstruktur. De spidsbuede arkader er falsede, og det nedre stik udgår fra trinvis udkragede konsoller, svarende til hvælvkonsollerne i såvel skib som tårnrum. Der er imidlertid ikke belæg for denne sidste detalje, som skyldes Vilh. Tvede. Før 1871-72 stod arkaderne med forhuggede vanger, og på ældre tegninger er åbningerne forsøgsvis rekonstrueret såvel med videreførelse af det falsede stik (jfr. fig. 15) som med halv-søjler svarende til tårnrummets (jfr. fig. 11).

Et særligt problem, som skal nævnes i forbindelse med ombygningen af skillemuren mellem skib og tårnrum, er de tre brede »lisen« på skillemurens østside mod skibet (jfr. fig. 19, 51a). De har en under nuværende gulv skjult sokkel med rundet kant og ender i murens halve højde med aftrappede skifter. Den midterste lisen rummer en halvrund *vievandsniche*? (53x62 cm; 37 cm dyb og med bunden 45 cm over nuværende gulv).³³ Lisenerne virker

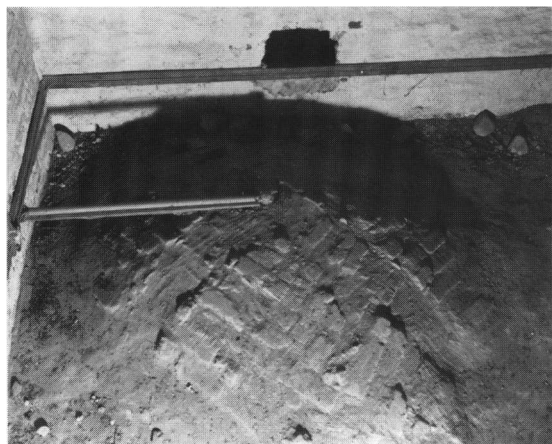

Fig. 17. Overside af tårnrummets sydøstre hvælv (s. 1550). HJ fot. 1986. - *The south-east vault of the tower chamber seen from above.*

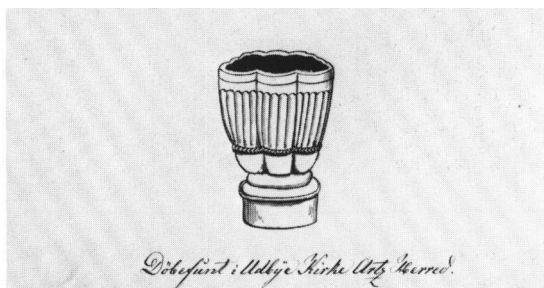
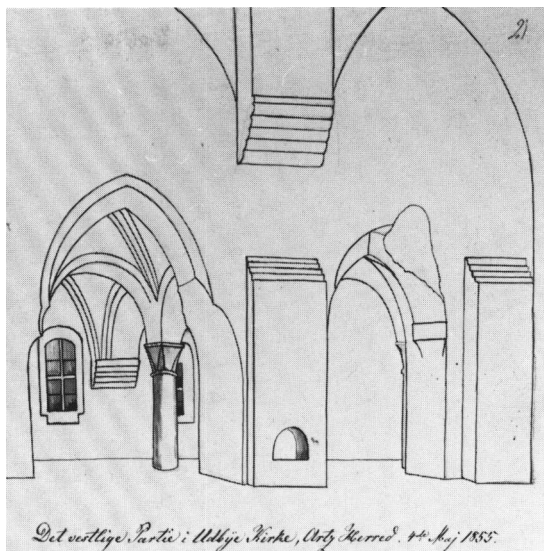

Fig. 18. Vestenden af skibet, set mod tårnrummet samt døbefont, jfr. fig. 32 (s. 1551). Tegning af Burman Becker, dateret 4. maj 1855. Det kongelige Bibliotek. - *West end of the nave, seen towards the tower chamber and the font, cf. fig. 32. Drawing by Burman Becker 1855.*

umiddelbart som ansætter til et andet hvælvssystem i skibet eller til et pulpitur; men muligvis er de blot tilføjet i forbindelse med den her foreslåede ændring af skillemuren som en art forstærkning.

Hvælvslagningen medførte, at adgangen til såvel tårnets øvre stokværk som til kirkens loftsrum i det hele taget har måttet etableres på en anden måde, muligvis via en fritrappel på nordsiden, hvilket med sikkerhed senere blev tilfældet. Højden af det nye stengulv i første mellemstokværk, hvor åbningerne til det opgivne pulpitur blændedes, medførte endvidere en justering af bunden i sydvinduet (jfr. fig. 13a). Den hævedes i højde med udmuringen af hvælvlokkerne og står nu med en vandret sål

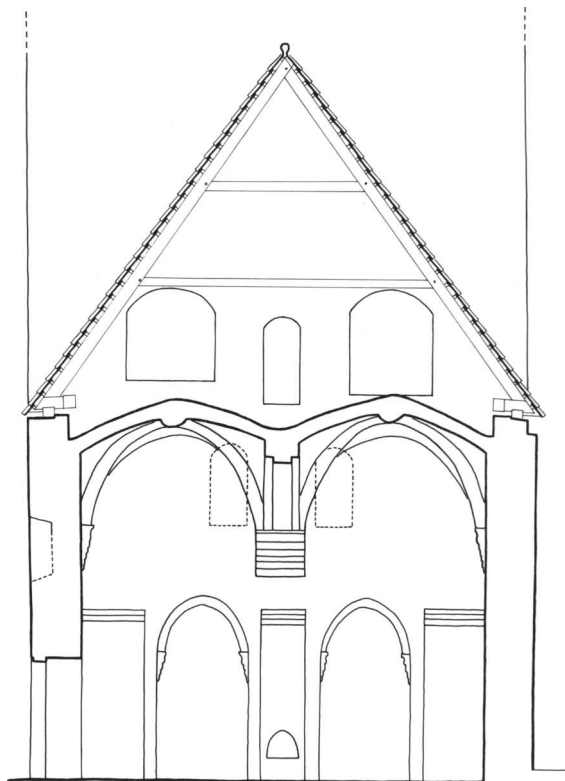

Fig. 19. Tværnsnit. 1:150. Målt af Hej 1983, tegnet af Marianne Nielsen 1986. - *Cross-section.*

af uregelmæssigt lagte munkesten hvorover puds, mens den fra grænsen mellem påforingen og det oprindelige vindue skråner ned til dettes lysning.

Tårnets ydre. Det er ikke muligt at afgøre, om tårnbyggeriet nogensinde blev fuldført. Formentlig er projektet opgivet undervejs, men bevaret murværk over skibets forhøjede flankemure viser, at det i hvert fald har været ført op i nogen højde. Inden opførelsen af det nuværende tårn er det imidlertid skåret så meget ned, at skibets tag kunne forlænges hen

Bygherre og datering. Efter gammel tradition skal kirken være bygget af stormanden Esbern Snare, nærmere betegnet 1179, jfr. *bygningsindskrift* på en sten, indmuret i våbenhusets sydgavl (fig. 20). Denne sten, af granit, måler 40-43x132 cm og bærer følgende indskrift i sortmalede, fordybede versaler: »Anno 1179 er

denne kirke bygt af Esbern Snare«. Stenen nævnes tidligst i 1700'ernes topografiske litteratur, hvor årstallet i øvrigt læses som 1170.³⁵ Hvadenten denne læsning er fejlagtig eller 9-tallet er fremkommet ved en senere manipulation, er indskriften næppe ældre end 1700'erne og må snarest opfattes som en lærd præsts påfund.³⁶

Det er indlysende, at denne sene overlevering savner egentlig beviskraft; men kirkens usædvanlige dimensioner og ruinerne af et middelalderligt bygningskompleks (jfr. s. 1538) bestyrker dog forestillingen om en stormands værk. Hertil kommer, at de arkitektoniske detaljer i den senromanske modernisering har sine nærmeste paralleller i Sorø klosterkirke og andre af Hvide-slægtens stiftelser, hvorved der også kan fremføres stilistiske grunde til at godtage overleveringen - i det mindste derhen, at Esbern Snare har haft et medansvar for denne store kirke mellem hans befæstede by Kalundborg og Sæbygård ved Tissø, hvor han skal være død 1204.

I den moderne arkæologiske litteratur om Ubby kirke har der været enighed om, at Esberns indsats må angå ombygningen, ikke den oprindelige stenkirke, som henføres til 1100'ernes første halvdel.³⁷ Det er dog vigtigt at understrege, at der intet er til hinder for, at markstenskirken med dens regelmæssige skifter af delvis firhugne sten kan være opført efter 1150, ligesom man ikke kan vide, hvor mange år der er forløbet fra indvielsen af stenkirken til iværksættelsen af dens modernisering med tegl.

I modsætning til kernebygningen rummer

Fig. 20. Bygningsindskrift på sten, indmuret i gavlen af søndre våbenhus (s. 1552). HJ fot. 1986. - *Secondary founding inscription on a stone embedded in the gable of the south porch.*

Fig. 21. Vilhelm Beck prædiker i Uby kirke. Litografi 1865 af Harald Jensen efter tegning af Morten Jepsen. - *Vilhelm Beck preaching in Uby Church. Lithograph 1865 by Harald Jensen after a drawing by Morten Jepsen.*

ombygningsfasen en række mere specifikke detaljer, hvortil der, som antydnet, kan findes paralleller i Hvide-slægtens kirkebyggeri og den tidlige sjællandske teglstensskole. Således genfindes både de kubeformede baser og trapezkapitælerne med hulede hjørner i Kalundborg og Fjenneslev.³⁸ Fremhæves skal endvidere tårnrummets (og skibets) karakteristiske ribber samt den oprindelige profilering (vulster, adskilt af hulet led) af flere jordbuer i skibet, hvortil findes paralleller i Sorø.³⁹ Endelig kan nævnes korhælvets karakteristiske »kapitæler«.⁴⁰

Ombygningen er, som beskrevet, sket eta-

pevis og med planændringer på væsentlige punkter; dog taler ensartetheden i teglstensmaterialet for et samlet, kortere byggeforløb. Ingen af de nævnte stilparalleller er sikkert daterede, men der er grund til at fremhæve, at de tilsvarende detaljer fra Sorø tilhører sene afsnit, som næppe er ældre end o. 1200. Hertil kommer, at såvel den femsidede apsis (muligvis inspireret af Kalundborgs polygonale tårne) som opgivelsen af herskabspulpituret repræsenterer et brud på romansk praksis.^{40a} Ombygningen af Uby med hvælv, som kan henregnes til førstegrøden af hjemlige ribbehvælv, må derfor snarest henføres til årene o. 1200-25. Det er

således muligt, at Esbern har været både naturstenskirkens bygherre og initiativtageren til dennes modernisering.

†*Kortårn eller tilflugtsrum?* Indtil 1871 stod koret med mure, som hævede sig så højt over skibets murkrone, at begge afsnit lå under fælles tagflade. De gamle afbildninger viser desuden, at der i den høje østgavl, som kronedes af to små blændinger, var en rund aflastningsbue af hensyn til murværkets tyngde på apsisbuen. Ifølge Høyen var der bjælkehuller og en enkelt bevaret bjælke tilhørende en loftsetage over korhvelvingen, hvortil adgangen har været via vindeltrappen i det 1871 fjernede †*trappehus* i skibets sydøstre hjørne.⁴¹

Hverken spørgsmål om datering, oprindelig skikkelse eller funktion af korets overbygning lader sig nu besvare. Høyen skønnede, at murene var jævngamle med den senromanske ombygning, men omstændigheder som bjælkeloftet (i stedet for muret gulv på hvælvets overside) og den nærliggende sammenhæng med det sekundært indbyggede trappehus, tyder snarere på et senere tilblivelsestidspunkt; dog muligvis allerede i 1200'rne. Høyen sammenlignede overetagen med tilflugtsrummet over koret i Karise,⁴² og det er fristende at se en indirekte bekræftelse herpå i oplysningen om, at holsterne under Grev Gert 1333 belejrede Ubyy (s. 1537).

Det er dog lige så vel muligt, at overbygningen var levn af et nedskåret klokkeårn. Et sådant årn (sml. Bakkendrup s. 1221) kunne være opført som en mere beskeden erstatning for det planlagte store vestårn. Da dette endelig rejstes i ny skikkelse i 1400'rne, er kortårnet skåret ned, så skibets tag kunne forlænges hen over dette; de to småblændinger på gavlen stammede i givet fald fra denne ændring.

Før 1871 var korets apsisbue understøttet af en spidsbue, som på de ældre gengivelser tydeligt ses at indramme altertavlen (jfr. fig. 11, 21). Denne »senere Hjælpebue af Mursteen« (jfr. fig. 15) var nødvendig, fordi overbygningens mur trods aflastningsbuen har vejet for tungt. Det er endvidere muligt, at påmuringen af skibets østligste pille under korbuen også

skal opfattes som en støtteanordning i forbindelse hermed. Endelig ses på gengivelser af kirkerummet før 1871 (jfr. fig. 11) et bueslag mellem trappehuset i sydøsthjørnet og ovennævnte pille. Dette arrangement, som har understøttet skjoldbuen foran triumfvæggen må stå i forbindelse med en ombygning af det tilsvarende hvælv samtidig med trappehusets opførelse.

Den nuværende *tårnoverbygning* må være opført i 1400'rne over levnene af den senromanske forgænger. Materialet er en kort munkesten (26-27x12,5x8,5 cm), som tydeligt adskiller sig fra de lange senromanske sten. Stene er lagt i polsk skifte, og de glattede fuger midtridset med murskeen. På østsidens nederste del, fra et niveau svarende til skibets murkrone, er der udvendig foran det bevarede gamle murværk opsat en halvtstens skalmur, omfattende to fladbuede blændinger (fig. 23) på hver side af en tilsvarende afdækket dør mellem skibets loft og tårnets andet mellemstokværk. Skalmuren erstatter den oprindelige facade, som åbenbart har været for medtaget.

Opgangen til de øvre stokværk er oprindelig sket via en †*fritrappe* i nord, som ved opførelsen af nordre våbenhus (se nedenfor) afløstes af en muret spindel. Den oprindelige fladbuede overdør er dog for størstedelens vedkomme endnu i brug, og en blændet rest af dens ydre åbning er synlig fra nævnte tilbygnings loftsetage (jfr. fig. 24). Begge mellemstokværk belyses af et rundbuet vestvindue, som er indsat ved restaureringen o. 1870. I andet mellemstokværk findes ydermere et tilsvarende i nord, indmuret i et større oprindelig fladbuet, falset vindue i den vestre af to spidsbuede spareblændinger; tilsvarende blændinger bryder stokværkets sydvæg. Klokkestokværket har to glamhuller til hvert verdenshjørne, fladbuede, men ved en midterpille delt i to slanke, ligeledes fladbuede åbninger. Flankemurene afsluttes med falsgesimser, mens foden af de øst-vestvendte blændingsgavle markeres af vandnæse. Gavlene står med brede fod- og toptinder fra o. 1870; men havde indtil da glatte kamme og lille toptinde (jfr. fig. 22); muligvis har der oprindelig været kamtakker. Begge gavle har syv

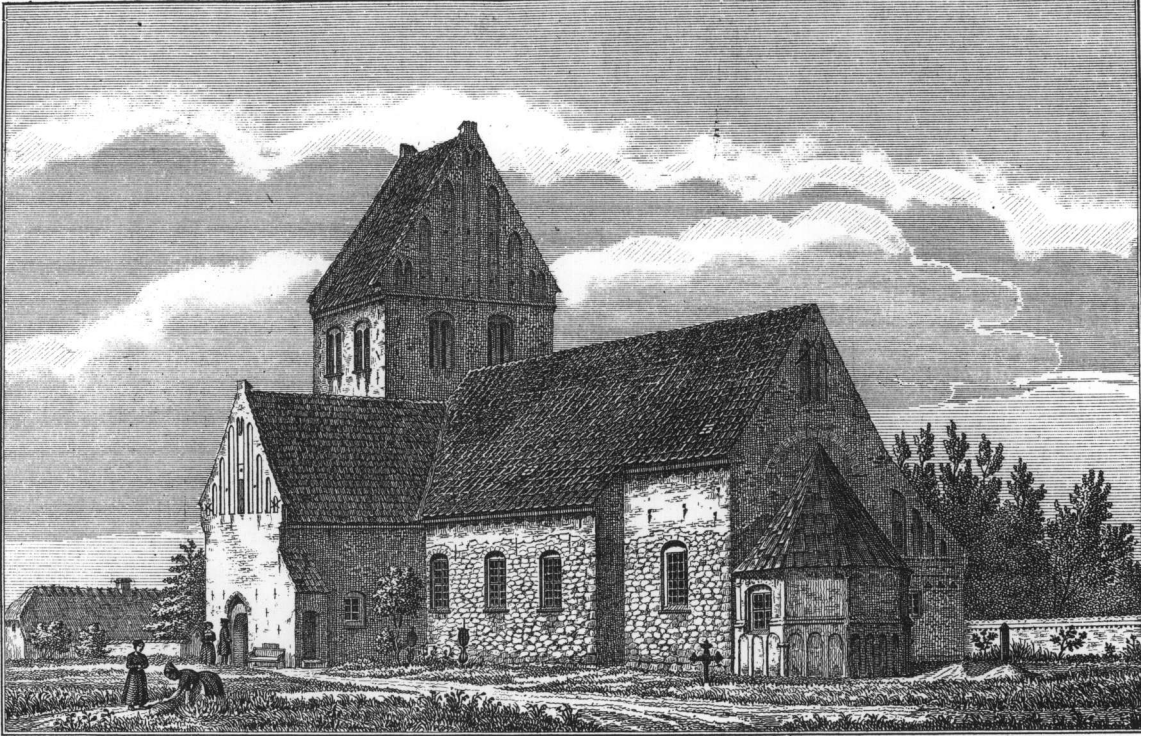

Fig. 22. Kirken, set fra sydøst inden restaurering. Stik i Trap (1858) efter tegning af Jacob Kornerup. - *The church seen from the south-east before it was restored. Print in Trap (1858) after a drawing by Jacob Kornerup.*

højblændinger, som dog er indbyrdes varieret. I øst er der spidsbuet afdækning, undtagen over de yderste lave samt midterblændingen, der har tvillingdelt spidsbue, samlet på to skifter høj, karnisprofileret konsol; midterblændingens stik er tillige kronet af toprude. Sidstnævnte motiv afslutter samtlige blændinger på vestgavlen, hvor midterblændingens konsol dog er afløst af en lang hængestav, hvilende på skråkantet konsol over fladbuet kalkeluge.

I 1400'rne, men senere end tårnet, er der ud for kvindedøren i nord rejst et *våbenhus* (siden 1966 ligkapel, tidligere materialhus) i to stokværk med styrtrumsloft og således svarende til en type, som nyder betydelig udbredelse i Vestsjælland, sml. eksempelvis Årby (s. 1452) og Rørby. De svære mure af munkesten i munke-skitte hviler på en udvendig fremspringende markstenssyld, og flankemurene afsluttes af nyere falsgesims. Et fladbuet, falset vindue i øst afløste 1966 et vindue fra 1871-72, som atter var indsat i stedet for et ufalset, hvis afdækning

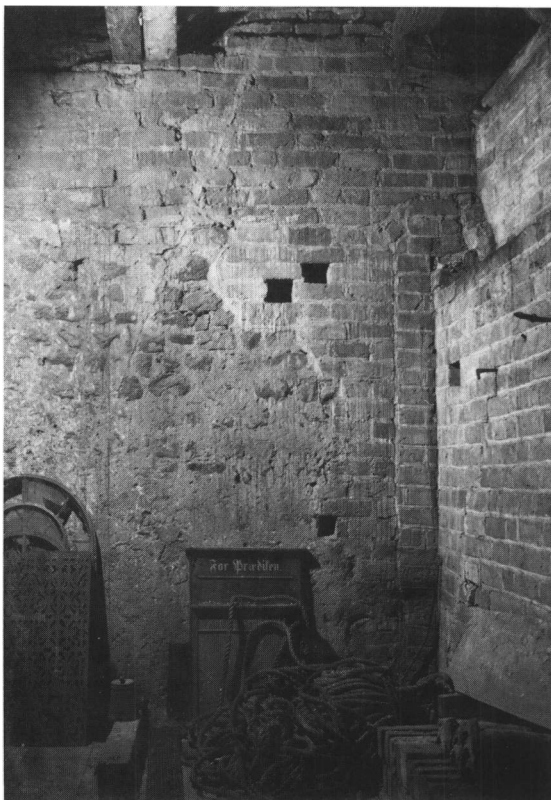
ikke kendes. Gavlens fladbuede, falsede dør sidder let forskudt mod vest af hensyn til korrespondancen med den nu blændede kvindedør. Herover brydes gavlen af en ud- og indvendig falset luge til øvre stokværk. Blændingsgavlen står med bred fod- og toptinde, svarende til de øvrige fra 1871-72, ligesom de fem højblændinger, har spidsbuet, fornyet afdækning af små gule sten. I midterblændingen, som er bredest, åbner der sig endnu en fladbuet, mod loftet falset luge; indvendig er gavlen bevaret med forstærkende midterpille.

Underetagens vægge brydes af halvanden stens dybe, fladbuede nicher. Herfra er der nu ikke længere opgang til overetagen og loftet, hvis loftsadskillelse er fjernet. Rummets nuværende højde andrager 270 cm, mens afstanden mellem gulv og loft i overetagen har været ca. 225 cm; i styrtrumsloftet er der ca. 100 cm høje sidemure.

Tilbygningen omfatter desuden et samtidigt *trappehus* til tårnet, bygget lidt skævt for dettes

Fig. 23. Skalmur på tårnets østside (s. 1554). HJ fot. 1986. - Faced wall on the east side of the tower.

gamle overdør (jfr. fig. 24). Trappehuset har halvtæg over nyere retkantgesims, og den fladbuede, faldede underdør giver adgang til en muret spindel med loft af fladbuede binderstik.

Nordsidens anden sengotiske tilbygning er et *sakristi*, opført af munkesten i munkeskifte med store rejste sten over markstenssylden. Mod nord har bygningen nu en blændingsgavl af små gule sten, opsat 1871-72 som pendant til ligkappellets. Tidligere havde sakristiet gavle mod øst og vest svarende til et halvtæg i forlængelse af korets - en type, som er velkendt på egnen.⁴³ Ældre gengivelser af kirken (jfr. fig. 22) viser *føstgavlen* smykket af fire højblændinger, hvis oprindelige afdækning (med kamtakker?) da øjensynlig var skåret væk; en loftsluge fandtes i den sydligste og højeste af blændingerne. Gavlfoden markeredes af to rækker aftrappede blændinger, begge kronet af savskifte. Af denne udsmykning er den nedre række bevaret og ved restaureringen videreført som en let fremspringende frise på nordgavlen.

Sakristiet har i dag vinduer mod øst og vest samt en udvendig norddør. Disse erstattede 1871-72 ældre åbninger på samme sted. Ifølge Kornerups tegninger (jfr. fig. 4 og 22) var vestvinduet — rundbuet med lige gennemløbende vanger - da blændet, mens der i øst fandtes et lille afsproget trævindue, indmuret i en oprindelig åbning, hvis spidsbuede stik (til spejl) endnu ses skære sig op i blændingsfrisen. Tidspunktet for indsættelsen af præstedøren kendes ikke.

Det indre dækkes af to fag hvælv, hvilende dels på forlæg, dels på piller, nu med hulkantede kragbånd. Såvel den helstens brede gjordbue som de halvtens skjoldbuer mod koret og langs vestvæggen er spidsbuede. Ribberne, hvis nakker er synlige mellem de let kuplede kapper, er halvtens. Forbindelsen med koret sker gennem en fladbuet dør, som ved restaureringen synes flyttet en anelse mod vest

Fig. 24. Skibets nordmur med østre del af blændet overdør til tårn, set fra ligkappellets loft (s. 1554). HJ fot. 1986. - North wall of the nave with the east part of a bricked-in upper door seen from the mortuary loft.

Fig. 25. Tårn (s. 1554), set fra vest med levn af skibets oprindelige vestgavl (s. 1544). HJ fot. 1986. - *Tower seen from the west with traces of the original west gable of the nave.*

(sml. fig. 4). Ifølge Herholdts grundplan fra 1856, som ganske vist må tages med forbehold, var sakristiet da delt i to mindre rum, formodelst en skillevej med dør i midten under jordbuen (jfr. dog gravkapel).

Det store sydlige *våbenhus*, som har afløst en beskeden forgænger, er bygget i to etaper, uden at det i dag klart fremgår, hvorvidt der var tale om en projektændring undervejs eller en regulær ombygning. Materialet er munkesten i munkeskifte over en næsten helt jorddækket markstenssyld. Fra loftet ses, at flankemurene og gavlen er forhøjet, hvilket bl.a. tydeligt fremgår af fugningen, som under skellet er udglattet, men herover ridset med murskeen. Forhøjelsen andrager for flankemurenes vedkommende mindst 10 skifter og står vel i forbindelse med beslutningen om at udstyre bygningen med hvælv i stedet for det bjælkeloft, som antagelig har ligget i højde med en afsats i gavlen otte skifter under skellet i flankemurene. Hvælvet må således være sekundært

og hviler på udligningsmure eller indhuggede forlæg. Ændringen forklarer, hvorfor man har forsynet bygningen med et udvendigt *†trappehus*, som fjernedes 1871-72, men ses på de ældre afbildninger (jfr. fig. 4, 22). Trappehuset, hvortil en parallel findes i Drøsselbjerg (s. 1307) og tidligere i Store Fuglede, havde fladbuet, falset underdør, og af overdøren, som ifølge fugningen er jævngammel med forhøjelsen, er bevaret ansats til det fladbuede stik over nordre vange.

Våbenhusets ydre fremtræder helt præget af restaureringen 1871-72. Således er der en omfattende skalmuring med små gule sten, og taggavlen er nyopført. De gamle gengivelser viser, at indgangsdøren tidligere var rund- eller fladbuet med spidsbuet spejl. Taggavlen prydedes af ni højblændinger, med spidsbuet afdækning, som dog for den midterstes vedkommende var afløst af tvillingdelt stik (muligvis aftrappet), samlet på hængestav. Kammene stod glatte, bortset fra en lille toptinde. I den mid-

terste blanding sad en luge, hvis nederste del er synlig fra loftet. Østsidens vindue havde før 1871 fladbuget form, men var sekundært udmuret i lysningen og lukket med afsproset træramme. - I det indre ses, at hvælvet har halvstensribber og en lavtsiddende, svagt tilspidset helstens skjoldbue mod skibet; der er levn af lette overribber med bindertrin mellem de svagt kuplede kapper. — En indskriftsten, indmuret udvendig i gavlen, øst for døren, er beskrevet s. 1552.

†*Våbenhus*. På skibets sydmur ses et tagspor, hidrørende fra en beskeden forgænger for det nuværende våbenhus.

Eftermiddelalderlige reparationer og istandsættelse. Der er kun få oplysninger om kirkens tilstand i eftermiddelalderlig tid ud over de forhold, som fremgår af bygningen selv og af ældre gengivelser. Synsforretninger i 1600'ernes slutning giver imidlertid indtryk af et ikke ubetydeligt forfald: 28. juli 1685²¹ var således »muren over altret på den søndre side af kirken« (apsishvælvet?) revnet, tårnets østside ud for klokkerne brøstfældig, kammene manglede tegl, og der var råd flere steder i tagværkerne. Sidstnævnte forhold var øjensynlig så alvorligt, at man 17. maj 1690²¹ frygtede, at kirkens tagværk ville skride sammen, knuse hvælvingerne og presse sydsiden ud. 1697 var »gavlen over altret« og våbenhusets gavl ganske ruinerede, sakristiet havde »givet sig ud fra kirken« med skader på hvælvet til følge, og endelig måtte man indlægge fire ankerbjælker i tårnet. 1700 var der fortsat behov for reparation af murværk (herunder »gaflen«, vel korets), hvælv og tage; med der savnes oplysninger om, hvorledes disse forskellige former for brøstfældighed er blevet afhjulpet.

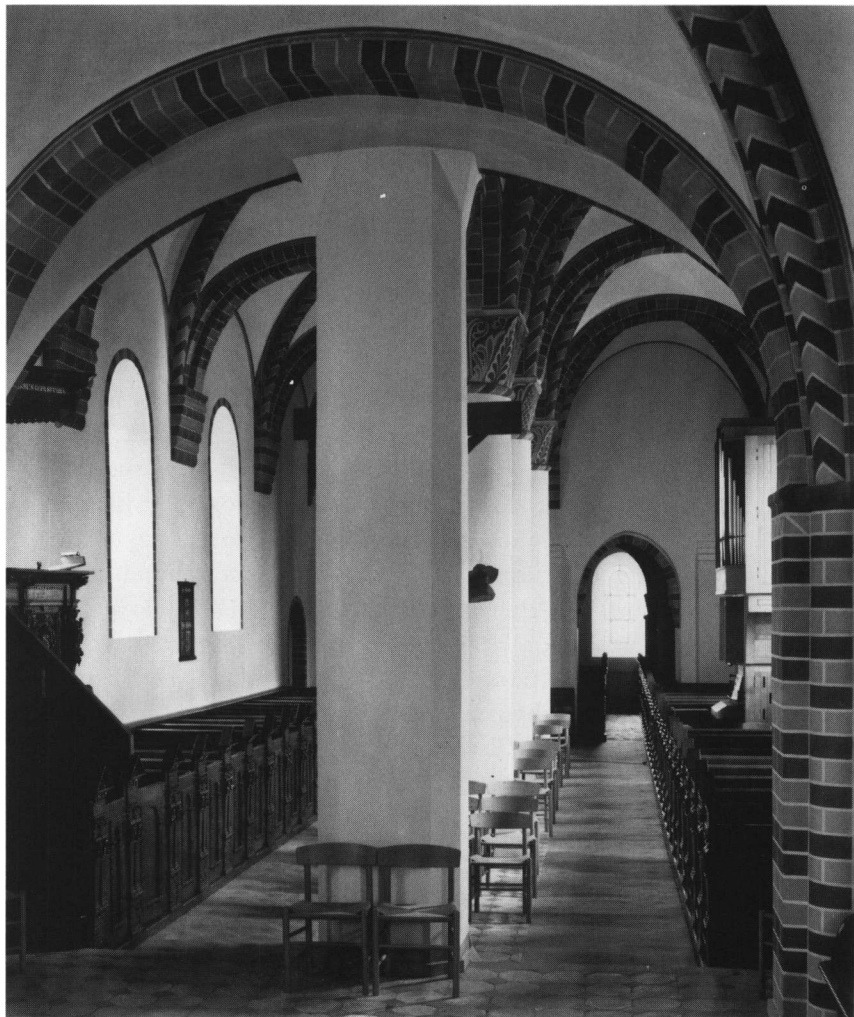
Hovedreparationer i 1812 og 1822 er ikke nærmere specificeret.⁴⁴ 1827 blev kirkens og tårnets murværk istandsat, 1830 fulgte bygningsens indre og 1839 tårnet, hvis øverste del mod syd skalmuredes.⁴⁴ Ved midten af 1800'erne fremtrådte kirken ifølge samtidige beskrivelser og afbildninger med glatte kamme, formentlig nedskårne som følge af reparationer. Ligeledes vidnede talrige murankre om stabiliserende

indgreb, for skibets vedkommende ved hjælp af de ankerbjælker, som af Larsen kaldes »vanzirende, umalede og uafpudsede«,⁴⁵ og på Herholdts interiør (fig. 11) ikke er retoucheret bort. Ydermere var der ved tårnets sydvesthjørne opsat en *støttebue*, som nævnes 1837¹⁹ og er angivet på Kornerups plan (fig. 4).

1868¹⁵ blev tårnet repareret, og året efter var våbenhuset under ombygning. Dette må være optakten til den gennemgribende *hovedrestauration*, som i det væsentlige gennemførtes 1871-72⁴⁶ efter tegninger af Vilh. Tvede, som grevskabet benyttede så flittigt til sine kirker i disse år.⁴⁷ Den »særdeles bekostelige restauration«, som ifølge synsprotokollen »ville gøre Ubby til en af landets smukkeste landsbykirker«, er i øvrigt blot summarisk beskrevet, og dens nærmere omfang såvel som visse tekniske fremgangsmåder lader sig derfor kun indirekte udlede. I det ydre blev korets usædvanlige overbygning og den femsidede apsis fjernet og for sidstnævntes vedkommende erstattet af en karakterløs replik med tre vinduer. Endvidere blev der opmuret nye taggavle på kor, skib, sakristi og våbenhus, mens det nordre våbenhus og tårnet på dette punkt nøjedes med ommuring af kammene. Våbenhusets udvendige trappe og tårnets støttepille fjernedes, og der indsattes nye rundbuede vinduer og døre.

I det indre erstattedes den spidse støttebue mellem koret og den nye apsis af en rund apsisbue, foruden at man fjernede skibets træankre og trappehuset i sydøsthjørnet, hvor hvælvet nymuredes. Ydermere blev samtlige vægge og hvælv overtrukket med puds af kalk og cement, hvorved oprindelige detaljer sløredes, specielt i skibet, hvis hvælv fik ensartede ribber med vulstprofil, falsede gjordbuer og forstørrede konsoller. Lignende uniformering gennemførtes i tårnrummet, hvis spidsbuede arkader rekonstrueredes frit med vederlagskonsoller som skibets, mens en række manglende halvsøjler tilføjedes. Overalt i det indre betonedes bueslag, piller, konsoller, ribber og gjordbuer med en olie- og kalkmalet *dekoration*, hovedsagelig imiterende mursten og holdt i okker, rødbrunt og gråt med hvid afstribning.

Fig. 26. Indre, set mod vest. LL fot. 1980. - *Interior to the west.*

Denne nyromanske udsmykning, som formentlig er uden arkæologisk belæg, svarer i karakter og farver til Jacob Kornerups samtidige arbejder i Sorø⁴⁸ og Kalundborg kirker; sidstnævnte restaureret af Tvede. Den udtrykker antagelig restauratorernes erkendelse af sammenhængen mellem de tre kirker. Ved restaureringen fik kirken endvidere overalt (bortset fra materialhuset, dvs. nordre våbenhus) nye gulve, lagt af store ottekantede gulstensfliser, vekslende med kvadratiske røde; dog ligger der i stolestaderne gule mursten på fladen, mens nordre våbenhus har fået gule klinker (med fuge) i forbindelse med indretningen til ligkapel 1966. Selvom det ikke nævnes, må det antages, at tagværkerne af fyrretræ (herunder

to særskilte stole til ophængning af gjordbuerne i skibet) stammer fra den store restaurering.

Ved udgravning til varme anlæg 1918 konstateredes levn af et (†) *munkestensgulv* på sand ud for skibets vestligste pille og nordre »lisen« på tårnets skillemur, henholdsvis ca. 20 og ca. 30 cm under eksisterende flisegulv.

Indtil restaureringen o. 1870 fandtes der på sydsiden af apsis, kor og skib samt i vestgavlen mod tårnrummet store fladbuede *†vinduer* (jfr. fig. 22), som snarest må henregnes til en istandsættelse i 15- eller 1600'rne. I første halvdel af 1800'rne indsattes i disse og andre ældre lysåbninger de afsprossede trævinduer, som af Larsen kaldes »nye og lyse«.⁴⁵

Endnu i 1600'rnas slutning stod korets, ski-

bets og tårnets tage med *†blybeklædning*, mens de to våbenhuse og gavlkammene var afdækket med tegl.²¹

Kirken står i dag helt præget af Vilh. Tvedes istandsættelse, og er især for det indres vedkommende et helstøbt eksempel på datidens restaureringsprincipper; dog er pillernes malede kvaderimitation overhvidtet i 1960'erne.

Opvarmning. 1883²⁰ opsattes et varmeapparat, som 1905 fornyedes. 1918 anskaffedes et dampvarmeanlæg med indfyring fra nordre tilbygning, angivet på ældre plan. 1966 afløstes dette af vandopvarmning, betjent fra fyrrum i en dertil indrettet bygning på kirkegården.

(†)*Kalkmalerier.* På inderkarmen af korets nordvindue ses levn af en topmedaljon med flankerende sidefigurer. Maleriet, der senere er overkalket, er udført på glittet puds med okker, rødbrune, grønne og blå farver. Det må ifølge sin placering være samtidigt med den senromanske ombygning, hvilket tillige gjaldt det fragment af en perspektivisk mæanderbort, som Jacob Kornerup 1859 af tegnede på den senere nedbrudte apsis (jfr. fig. 14).

INVENTAR

Oversigt. En romansk gravsten ligger nu som sæde på en muret bæk op ad våbenhusets gavl ved indgangen, hvor to næsten helt udslidte gotiske sten bruges som trædesten. Fra middelalderen stammer desuden den usædvanlige døbefont af skånsk sandsten, en klokke ved navn Margrete fra 1439 med nedertysk indskrift og et korbuekrucifiks udført i 1500'ernes første fjerdedel af den såkaldte Næstved-eller Store Fuglede-mester. - 1622 hentedes prædikestolen i Roskilde; på dens opgang sidder våben for Christian Friis, der i forlængelse havde Hellig Trekongers kapel ved Roskilde domkirke, hvortil Ubby var henlagt. Tilsvarende har senere kirkeejere markeret sig i forbindelse med inventarfornyelser. 1706 skænkede amtmand over Kalundborg amt, Johan Christopher Schönbach til Birkendegård (Vørslev sogn) et *†alterklæde* og *†messehagel*, muligvis i forbindelse med hustruen, Edel Sophia Billes død. Det berettes endvidere, at han indrettede begravelse i det halve af sakristiet, hvor hans salige hustru henstilledes. Her hænger nu hendes billede, muligvis oprindelig del af et epitafium.

Sidst i århundredet bekostede Christian Schmidt, kendt som oversætter og notarius publicus i Køben-

havn, en sten af marmor over sine forældre; faderen var Jacob Smed, Kelleklinte, der o. 1725 nævnes som kirkeværge. Desuden skænkede notarius Schmidt til brug ved kommunionen et mahognibord og »omslag« af rødt fløjls med guldgalon og frynser samt en præsenterbakke til altersølvet, som han også havde foræret. Af disse ting findes kun bakken endnu i kirken. Altersølvet omstøbtes 1827 på foranledning af Christian Lerche og svarer til sygesættet fra samme år.

Det nuværende *alterbord* er en fyrretræskasse, som er åben mod øst, formentlig opstillet 1871-72 i forbindelse med apsidens nyopførelse. Forgængeren, antagelig et middelalderligt *†alterbord*, beskrives o. 1860⁴⁹ som en granitblok, **IO**½ kvarter lang og 5½ bred (ca. 155x85 cm).

En middelalderlig *†alterbordsforside* betegnes 1832 af Høyen som et »ej umærkeligt gammelt tysk maleri af De hellige tre konger, nu ødelagt«. Det kan tænkes at være udgået fra et værksted, som har leveret endnu bevarede paneler til adskillige sjællandske kirker, med samme motiv, f.eks. i Hagested, Kirke Hvalsø og Lyngby.⁵⁰

Alterklæde, fra 1900'erne, af rødt fløjls, med kors og kanter af guldgalon. *†Alterklæder.* Inventariet 1684 omtaler et gammelt opslidt alterklæde af blomstret fløjls; næste års inventarium betegner det som brunt.²¹ O. 1725⁵¹ nævnes igen et brunt fløjlsklæde. I præsteindberetningen o. 1760 siges fløjlsaltertøjet at være skænket 1706 af [amtmand Johan Christopher] Schönbach;⁵² det var af rødt fløjls med brede guldgalon og etatsråd Schönbach og hans første kones [Edel Sophia Billes] våbener broderet derpå.³³ Ved synet 1803 benævnes det afældigt og burde erstattes af et nyt. Endnu 1816 var manglen uafhjulpen.⁴⁴ Inventariet 1862¹⁵ opregner et karmoisinrødt klæde med guldgalon; senere på året anskaffedes et nyt med guldsnor og -galoner.

Altartavlen (fig. 27), med reliefskåret årstal 1677, kan tilskrives Lorentz Jørgensens værksted, beliggende først i Holbæk og i hvert fald siden 1671 i Kvanløse.⁵⁴ Billedskæreren døde 1681, og tavlen hører til et af værkstedets senere arbejder, er muligvis den yngste af en lang

Fig. 27. Altartavle med reliefskåret årstal 1677, fra Lorentz Jørgensens værksted i Holbæk (s. 1560). LL fot. 1980. - Altar-piece, with date 1677 carved in relief, from Lorentz Jørgensen's workshop in Holbæk.

række; det sidst kendte signerede værk er prædikestolen i Nørre Jernløse fra 1679. Det produktive værksteds arbejder er let genkendelige især på ornamentikkens udformning, men også på opbygningen, selv om denne er dygtigt varieret efter det enkelte kirkerums størrelse og form. Trods lighederne i store træk er det lykkedes at gennemføre variationer i detaljerne.

Udformningen af tavlen i Uby kommer tæt på Raklevs (s. 1387); motiverne og deres placering er den samme, kun er der i postamentet en malet indskrift i stedet for den religiøse fremstilling af Hyrderne tilbedelse, og topstykket

er gennembrudt som på den større tavle i Køge og den nu brændte i Asminderød.⁵⁵

Postamentfeltets bruskede barokkartouche indrammer glat felt. Til siderne, under storstykkets to midterste evangelistfigurer, sidder bøjlere med store frugtbundter, og yderst er der vinger opløst i volutter og bruskværk.

Storstykkets midtfelt rummer nadverscene, hvis gulv hviler på karnisformet bjælke, der ligger oven på postamentgesimsen. Scenen foregår i perspektivisk fremstillet rum med bænke på de tre sider; over Kristus, som sidder midt for langvæggen, er en baldakin flankeret

Fig. 28a-b. Altartavledetaljer, storstykkets sidefelter, a. Korsfæstelsen, b. Opstandelsen, sml. fig. 27 (s. 1562). LL fot. 1980. - 28a-b. Details of the side panels in the central compartment of the altar-piece. a. The Crucifixion, b. The Resurrection, cf. fig. 21.

af vinduer. Bordet er dækket med lammet, talerkener og en enkel kalk. I sidefelterne ses Korsfæstelsen (mod nord) og Opstandelsen (mod syd, fig. 28a-b); under scenerne lave kartoucher. Felterne indrammes af store evangelistfigurer med vingede symboler ved fødderne, i hænderne holder de pen og opslået bog. Regnet fra nord er det Mattæus, Lukas, Markus og Johannes; de to midterste er ombyttet efter 1918, i strid med den bibelske rækkefølge. Imellem deres fodstykker den reliefskårne datering: »Anno« og »1677«. Til siderne vinger opløst i viltet bruskværk og med fornyede englehoveder. Tilsvarende ornamenten med udtrukne bruske volutter ligger på sidefelternes gesimser og lukker over midtfeltet; på hjørnerne er opstillet statuetter af Moses med lovens tavler og Johannes Døberen med opslået bog og korsstav.

Det gennembrudte topstykkets himmelfarts-scene flankeres af serafer og krones af den for værkstedet så karakteristiske siddende, basunblæsende engel. Under feltet reliefskåren versalindskrift: »Actorum I« (Apostlenes gerninger kapitel 1).

Tavlen står uden staffing, kun med forgyldning på årstal og bibelhenvi-⁵⁶ning. I postamentet ses forgyldt frakturindskrift: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat ...« (1 Kor. 23-25); i sidefelternes kartoucher har der antagelig stået bibelhenvi-⁵⁶ninger eller citater, som f.eks. på tavlen i Stenløse (DK. Frborg. s. 2371, fig. 11) eller i Kalundborg Vor Frue kirke.

Altersølv. Kalk, disk og oblatæske fra 1827, omstøbt af ældre sæt skænket af Christian Schmidt (jfr. nedenfor), svarende til sygesættet, som Christian Lerche samme år forærede kirken. Kalken (fig. 29) er 21 cm høj, med cir-

kulær fod, der går lige over i cylinderformet skaft. Dette brydes af knoppen, hvis tætte riflinger svarer til bægerets. Dog er den indknebnede mundingsrand glat med givernavnet: »Christian Schmidt« fra den ældre kalk gentaget i graveret skriveskrift. Desuden ses her og under bunden fire stempler: mestermærke IL i oval for Johan Martin Lерcke (Bøje 880), Københavnsmærke (18)27, guardeinmærke for Christian Peter Næbo og månedsmærke jomfruen.

Glat disk, 14 cm i tv.m., med giverindskriften under fanen, hvor også stempler svarende til kalkens er anbragt.

Glat, cylinderformet oblatæske med let hvælvet låg, hvorpå giverindskriften. Tv.m. 9,5 cm, højde 3 cm. Under bunden stempler som kalkens.

Præsenterbakke (fig. 30), 1780, tv.m. 26 cm. Den cirkulære, flade bakke hviler på tre fødder støbt som blomsterdekoration og har langs den lave kant en båndomvundet, drevet bladkrans. Den graverede skriveskrift (navnene dog delvis med versaler) i bunden meddeler: »Paa Vor kiæreste Salige Söster Frue Christine Lovise Sonnes Egenhændige Begiæring Leveres denne Presenteer-Tallerken til Herr Justiceraad Christian Schmidt som et taknemmeligt Mindes Tegn skiönt i sig selv ringe For ald hans redelige Venskab mod hende og hendes især Hendes Sösterdatter da Börs Comissare Lÿckes Nu Herr Jörgen Østrups Enke Christiane Sophie Wissenberg som han tillige med Herr Lotto advocat Damkiær I hendes förste Enkestand saa trolig hialp og Hendes dybt sörgende Söster og Svoger Christine Elisabeth Tuxen og Christian Tuxen Der har ladet dette paateigne Helsingör den 30te Augusti 1780«.

Under bunden fire stempler: mestermærke NP over (17)78 (Bøje 588) for Niels Pihl, guardeinmærke for Fredrik Fabricius, Københavnsmærke (17)80 og månedsmærke vandmanden.

†*Altersølv* og †*bord*. Ifølge optegnelser i kirkebogen 1784⁵¹ skænkede notarius (publicus) i København, Christian Schmidt, til brug ved kommunionen (altergang) et bord af mahogni med forgyldte sirater og et »omslag« (klæde)

Fig. 29. Alterkalk og sygekalk, begge udført 1827 af Johan Martin Lерcke, København (s. 1562, 1564). LL fot. 1980. - *Chalice and chalice for the sick, both executed in 1827 by Johan Martin Lерcke, Copenhagen.*

på samme af rødt fløj med guldgalon og frynser. Desuden den nævnte præsenterbakke, så stor, at altersølvet, som han også havde skænket, kunne stå derpå.⁵⁷ Det drejede sig om en kalk af sølv, indvendig forgyldt og med forgyldte sirater udvendig, en tilhørende disk af

Fig. 30. Præsenterbakke fra 1780, skænket af Christian Schmidt, notarius publicus i København, brugt til altersølvet ved kommunionen (s. 1563). LL fot. 1980. - *Salver from 1780 donated by Christian Schmidt, notary public in Copenhagen, used for the altar plate during the Communion service.*

Fig. 31. Alterstage, antagelig fra 1862 udført efter en barokstage (s. 1564). LL fot. 1980. - *Altar candlestick, probably from 1862 after the style of a baroque candlestick.*

sølv og æske til brødet. Der medfulgte også en kande til vin; den var af tin, men i en medfølgende skrivelse lovede giveren, at der skulle komme en kommuniionskande af sølv. Ud fra de foreliggende arkivalske oplysninger ser det imidlertid ikke ud til at være sket.

Af ældre altersølv opregner inventarierne fra 1684²¹ til o. 1725⁵¹ en kalk og disk af sølv forgyldt, mens præsteindberetningen fra 1700'ernes midte⁵⁸ oplyser, at kalken var skænket af sognepræst Søren Christensen 1597. - 1684 og 1689 nævnes to tinflasker,²¹ en lille og en stor, mens det o. 1725⁵¹ omtaler en stor og to små.

†*Alterkande*. 1862¹³ nævnes en vinkande af porcelæn.

Sygesæt, bestående af kalk (fig. 29) med vinbeholder og oblatgemme samt disk, fra 1827,

ifølge graveret skriveskrift på den glatte mundingskant skænket af »Grev Christian v. Lerche til Lerchenborg«. Udformningen svarer til altersølvets; kalken er 13 cm høj, og 16 med vinbeholderen, diskens tv. 9 cm. Identiske stempler ses under kalkens bund og mundingsrand samt under diskens fane. I samtidigt, skindforet læderfuttural. †*Sygesæt*. Inventarierne 1684 og o. 1725 opregner en kalk og disk af hvid sølv til de syge, 1684 med tilføjelsen, at dette sæt er til reparation hos guldsmeden.⁵⁹ 1764 nævnes desuden en aflang sølvvæske til oblater.⁶⁰

Alterstager (fig. 31), svarende til Årbys fra o. 1625, men snarere efterligninger fra 1862, da det noteredes, at der siden sidste syn var anskaffet to meget smukke malmstager.⁶¹ Samtidig oplyses, at de var forsynet med forlorne piber til lys; herved skal muligvis forstås de på den tid ofte anvendte bliklys, jfr. f.eks. Søndersted (s. 409).

†*Messehagler*. Inventariet 1684 opregner en gammel messehagel af brunt, blomstret kaff med et kors af guld knipling på ryggen.²¹ O. 1725⁵¹ nævnes blot en messehagel; ved midten af 1700'erne beskrives en dejlig hagel af rødt fløj med brede guldgalloner, skænket 1706 af etatsråd Schönbach og hans første frue, og begges våbener broderet derpå (sml. †*alterklæder*).⁶⁰ Synet 1803⁴⁴ noterede, at en ny messehagel burde anskaffes, 1862 var den af karmoisinrødt silkefløj og guld.¹⁵

†*Messeklokker*. Inventariet 1684 opregner to primklokker; følgende år er der tilføjet, at de er blevet borte.²¹ O. 1725 nævnes tre.⁵¹

Alterskranke, fra restaureringen 1871-72, hesteskoformet, med snoede standere af zink, kapitælerne af bronze.⁶² Alt guldbronzeret. Håndliste af mahogni. Den afløste en †*altersskranke* af smedjærn, skænket 1760 af grev [Christian] Lerches enke, Amalia Magdalena Christina, født grevinde af Leiningen-Westerburg.⁶⁰

Fonten (fig. 32), er antagelig samtidig med kirkens ombygning o. 1200 og udført af skånsk sandsten,⁶³ undtagen den nedre, store vulst, som er en fornyelse af cement. Højden andra-

ger 77 cm og tv. 60-72 cm. Fonten, der af Mackeprang⁶⁴ henføres til gruppen af skånske palmetfonte, er hugget af to sten med vulst på den cylinderformede fod. Kummen er uregelmæssig ottepassig, dvs. sammensat af otte cirkelslag, en i Danmark ualmindelig udformning.⁶³ Dekorationen består af en række smalle, flade stave eller blade, foroven afrundede, forneden hvilende på en spinkel, dobbelt tovvstav med modvendte snoninger. Denne detalje er karakteristisk for gruppen af palmetfonte,⁶⁶ men bruges ikke på sjællandsk eller anden dansk fontesulptur, fremstillet af den hårdere granit. Udsmykningens placering foroven på fontekummen er usædvanlig; i reglen er den anbragt på kummens underside, så at denne hviler som en blomst i bladene.⁶⁷

Både ud- og indvendig er der rester af bemaling. I skibet, lige vest for den østligste søjle.

Dåbsfade. 1) Muligvis det messingbækken i fonten, der opførtes i inventariet 1684 og stadig o. 1725.⁵⁹ Det er glat, ca. 70 cm i tv., uden nogen form for dekoration. 2) Fra 1886, af messing, glat med ombukket rand. Under fa-

Fig. 32. Romansk font af skånsk sandsten (s. 1564). LL fot. 1980. - *Romanesque font of Scanian sandstone.*

Fig. 33. Kristus. Detalje af korbuekrucifiks fra 1500'nes første fjerdedel, sml. fig. 34. (s. 1566). LL fot. 1980. - *Christ. Detail of chancel-arch crucifix from the first quarter of the sixteenth century, cf. fig. 34.*

nen ciseleret skriveskrift: »Anno 1886 Uby Kirke« og initialerne CL over krone for kirkeejeren Christian Lerche.

†**Dåbsfad.** 1862 nævnes et mindre dåbsfad af zink, galvanoplastisk forkobberet.¹⁵

Dåbskander. 1) 1979, af messing, 25 cm høj. Under bunden graveret skriveskrift: »1179 Uby Kirke 1979« og med versaler langs kanten: »Skænket af Rørby-Vørslev-Store Fuglede-Lille Fuglede-Jordløse sogne W. og E. H.«. 2) Anskaffet 1844,¹⁹ af tin, 23 cm høj, såkaldt chokoladekandeform, jfr. f.eks. Skamstrup (s. 834 med fig. 27). Ude af brug og i stykker. På loftet over nordre våbenhus.

Krucifikser. 1) (Fig. 33-34), fra 1500'nes første fjerdedel, på korstræ fra 1961. Figuren tilhører en gruppe skåret af den såkaldte Næstved krucifiksmester eller som Francis Beckett benævner ham: Store Fuglede-mesteren, hvis krucifikser her i amtet foruden i Store Fuglede findes i Drøsselbjerg (s. 1325, fig. 32).⁶⁸

Fig. 34. Korbuekrucifiks fra 1500'ernes første fjerdedel på korstræ fra 1961 (s. 1565). LL fot. 1962. - *Chancel-arch crucifix from the first quarter of the sixteenth century on a cross from 1961.*

Fig. 35. *Evangelisttegn for Markus fra korbuekrucifiksets oprindelige korstræ (s. 1566). NM2. LL fot. 1980. - **Symbol of St. Mark the Evangelist from the original cross of the chancel-arch crucifix.*

Kristusfiguren, der måler 168 cm, hænger i skråt strakte arme med krumme (mestendels fornyede) fingre. Hovedet med den karakteristiske baretlignende tornekrone (nu uden torne) er drejet let mod højre; det magre ansigt med lang, lige næse flankeres af to snoede hårløkker med værkstedets let genkendelige vandrette krølle forneden. Et smalt overskæg går i eet med det midtdelte, bølgede hageskæg. Armhulerne er kraftigt markerede, hvilket også gælder bughulen med brystvunde i Kristi højre side skåret nærmest vinkelret på overgangen til brystet. Det dramatisk svungne lændeklæde har stor sløjfe og flige flagrende til begge sider. Benene er skarpt tryggede med overlagte fødder, højre øverst.

Figuren er hulet i ryggen og har nedboret, tilproppet hul i hovedet; på en linje foran dette hul fandtes tre forholdsvis tynde dyvelrester, og i bagsiden af begge låre er der boret tre huller på række. Tilsvarende er fundet på krucifikset fra Vejøl udført i samme værksted og på det i Kundby, hvor de dog også går op gennem ryggen (jfr. s. 643, fig. 28b); desuden på figurer i den gotiske altertavle i Ruds Vedby (s. 995, fig. 17). Formålet har antagelig været at undgå revnedannelser i træet.

Inden restaureringen 1961 hang figuren på oprindeligt korstræ, hvor dog de firpasformede afslutninger mere eller mindre manglede, og korsskæringen i stedet for den oprindelige glorieskive var forsynet med en rudebosse. Tre fragmenter afleveredes til Nationalmuseet (inv. nr. D 244-46/1960). Det ene består kun af et lille stykke af rammen og det øverste af en vinge, de to andre repræsenterer Mattæus og Markus (fig. 35). De bevarede sidefigurer til værkstedets krucifikser synes skåret af forskellige hænder; det samme gælder evangelisttegnene, hvoraf endnu færre er for hånden.

Figuren fremtræder med få spredte rester af oprindeligt uovermalet staffering på kridtgrund;⁶⁹ hudfarven er svagt gullig med rød mund og røde bloddråber under vunden, hvori samme farve ses. Hår og skæg er brunt, tornekrone grøn; lændeklædet har rester af forgyldning og blåt på foret. Blåt ses også på evange-

listtegnenes ramme, mens tegnene selv har rester af forgyldning, og bunden bag dem er zinnoberrød; på vingerne lidt grønt.

1832 hang krucifikset med to tægle⁷⁰ på vestsiden af skibets østligste pille, men her ses det ikke på Burman Beckers tegning af kirken fra 1855 eller Herholdts fra 1859 (fig. 45, 11). Ved Tvedes restaurering erstattet af nr. 2, jfr. nedenfor. Siden opbevarede det på våbenhusloftet, indtil det efter at være blevet restaureret 1961 atter anbragtes på den gamle plads.

2) Antagelig anskaffet i forbindelse med den store restaurering; i hvert fald ses det på et fotografi fra 1872 (fig. 41). Af gibs, ca. 115 cm højt, udført efter model af J. A. Jerichau (sml. Årby s. 1474, fig. 39). Stærkt beskadiget. Indtil 1961 på vestsiden af skibets østligste pille, nu på loftet over nordkapellet.

Prædikestol (fig. 36). 1621 blev der betalt på prædikestolen og for jern til den; året efter »indmurede« murermesteren den nye stol, som hentedes i Roskilde sammen med snedkeren, hans svende og redskaber, ligesom der betaltes for kost i to dage til snedkeren og fire svende.⁷¹ Stilistisk kan stolen henføres til Anders Nielsen Hatts værksted i nævnte købstad, jfr. f.eks. stolene i Grandløse, Hørby og Svinninge samt en gruppe altertavler, hvortil bl.a. hører den i Søndersted.⁷² Grundlaget for disse tilskrivninger er en signeret præstestol i Stenløse (DK. Frborg. s. 2387). Det skal dog bemærkes, at der i byen på denne tid fandtes et andet betydeligt værksted, og at samarbejde dem imellem vides at have fundet sted. Således kontraherede præsten i Smørum med Brix [Michell] snedker om altertavle og -bord i kirken dér, men alterbordets hermer og figurerne i tavlens søjlenicher er typiske arbejder af Anders Nielsen Hatt.⁷³

Stolen består af en kurv på fem fag og delvis fornyet opgang, hvis hermer stammer fra et tæglskjold (jfr. fig. 21), mens de to våbenskjolde kan have siddet dér eller på et ældre opgangspanel, jfr. tilsvarende maledes i Hørby (s. 502). Bærestolpen er fra første halvdel af 1800'erne, og himlen omtales 1872 blandt fornyelserne,²⁰ som desuden må have omfattet ikke uvæsentlige dele af kurven, således f.eks.

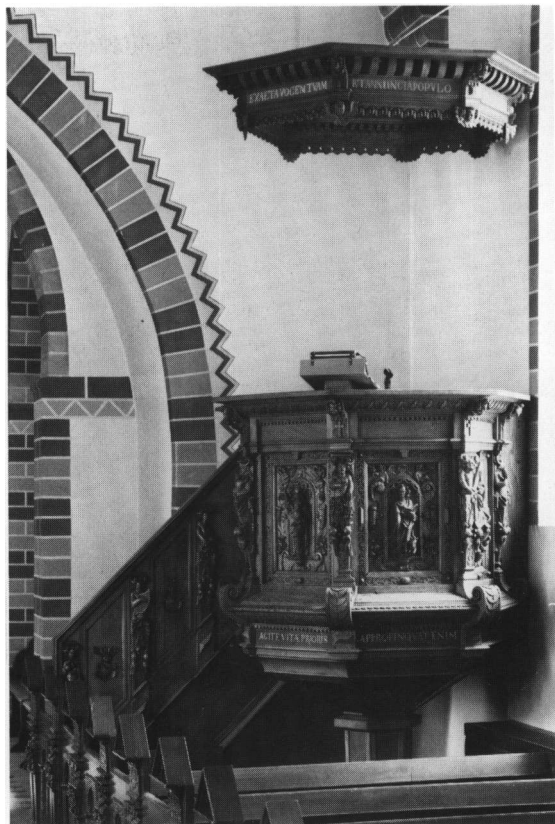

Fig. 36. Prædikestol fra 1621 udført i et Roskildeværksted, antagelig Anders Nielsen Hatts (s. 1567). LL fot. 1980. - Pulpit from 1621 made by a Roskilde workshop, probably Anders Nielsen Hatt's.

gesimsen. Endvidere må bemærkes storfelternes yderste ramme med fladsnit, hvori indgår bosser og slutsten. Lignende fladsnit, men uden bosser ses f.eks. på prædikestolen i Kildebrønde;⁷⁴ imidlertid synes den ikke at være brugt på andre af værkstedets arbejder sammen med kartouchen, der indfatter muslingeskalnische med evangelistfigurer.

Opbygningen er værkstedets vanlige, hvor et karnisformet led med fladsnit på undersiden er indskudt mellem postament og storfelter; under hjørnehermerne sidder fornyede(?) bøjler med skællagte skiver, på de tilsvarende gesimsbøjler ses englehoved. Storfelterne indrammes som nævnt af lister med fladsnit; i fyldingen indenfor er kartoucheindrammet muslingeskalnische, hvori evangelisterne med sym-

Fig. 37a-c. Prædikestols detaljer, sml. fig. 36. a. Del af nyt opgangspanel med genanvendte hermer og våbener for Christen Friis til Kragerup og hustruen Barbara Wittrup. b-c. Dydehermer mellem kurvens felter, b. Kærlighed, c. Håbet (s. 1568). LL fot. 1980. - 37a-c. Details of the pulpit, cf. fig. 36. a. Part of the new stair panel with re-used terms and the coats of arms of Christian Friis, Kragerup Manor, and of his wife, Barbara Wittrup. b-c. Between the individual panels are the terms of two Virtues. b. Charity. c. Hope.

bol og i midten Frelseren, alle stående på små konsoller. Sviklerne udfyldes af fugle med tøjguirlande i næbbet, engle spillende på lut eller med blomsterskål i hånden. Evangelisternes rækkefølge er: Mattæus, Markus, Lukas (fig. 38a-b) og Johannes. Mellem fagene ses dydehermer med udtrukne volutkapitæler og skafter prydet af fladsnit hvorpå store frugter. Nærmest opgangen står sandsynligvis Troen med bog i venstre hånd, mens højres attribut mangler, dernæst Håbet med fugl og anker, Kærlighed med barn på venstre arm (fig. 37b-c, sml. Grandløse s. 211, fig. 11b-c, der viser til-

svarende dydehermer på altertavlen fra 1622 og prædikestolen fra 1625), Retfærd med sværd (klingen borte) og vægt, Styrke med brudt søjle og endelig nærmest væggen Klogskab med spejl og slange.

Opgangens hermer repræsenterer Mådehold med kande og bøger, Kong David spillende på harpe (fig. 37a) og øverst Fromhed med lam, svarende til forholdene i Rørby og Fyrendal (DK. Sorø s. 1074, fig. 10-11), der henføres til samme værksted.⁷⁵ I to af de i øvrigt glatte felter er anbragt reliefskårne våbener for Christen Friis til Kragerup og hustruen, Barbara Wit-

Fig. 38a-b. Prædikestolsfelter med evangelistfigurer, sml. fig. 36. a. Mattæus, b. Lukas (s. 1568). LL fot. 1980.
- 38a-b. Panels of the pulpit showing figures of the Evangelists, cf. fig. 36. a. St. Matthew, b. St. Luke.

trup; han fik 1617 forlening med Hellig Trekongers kapel i Roskilde domkirke, hvorunder Ubbø hørte.

Ældre afbildninger (jfr. fig. 21) viser et trygskjold med to felter flankeret af de hermer, der som nævnt nu er brugt på opgangspanelet. Desuden fremgår det, at der i søndre stolestaderække stod en dørføj (s.d.) hørende til prædikestolsopgangen.

Lydhimlen udførtes i forbindelse med restaureringen 1871-72; den er uregelmæssig sydsidet, en udformning som hverken begrundes af stolens nuværende opstilling eller dens placering før Tvedes istandsættelse. Udseendet synes at svare til den ældre *†himmels*,⁷⁶ dvs. med glat gesims, der på hjørnerne brydes af bøjler hvorpå englehoved, ingen topstykker, men

forneden en bladfrise afbrudt af englehoved med udbredte vinger.

Stolen står afrenset med latinske indskrifter i postamentet og himlens gesimsfrise; med gyldne versaler henholdsvis: »Matthæus III pœnitentiam agite vitæ prioris appropinquat enim regnum coelorum« (Omvend jer, thi Himmeriget er kommet nær ... Matt. 3,2) og »Esai 58 clama necesses quasi tuba exalta vocem tvam et annuncia populo meo scelera (peccata) eorum« (Råb højt, spar ikke din strube ... Es. 58,1). 1862 omtalt som malet og forgyldt.¹⁵

Tidligere stod den ved sydvæggen, mellem andet og tredje vindue og indgangsdøren (sml. fig. 21), nu er den flyttet til sydøsthjørnet.

†*Timeglas*. Beskrivelsen 1862 nævner et timeglas på prædikestolen.¹³

Fig. 39. Stolestade fra o. 1600. På gavlens postament våben og initialerne MB (s. 1570). LL fot. 1980. - *Pew from c. 1600. On the bench-end's pedestal are a coat-of-arms and the initials MB.*

Stolestader (fig. 39), jævnaldrende med prædikestolen fra 1621 og muligvis udført i samme værksted. Af dette sæt er gavlene med tilhørende døre bevaret, mens sæderne med deres vaner ind mod væggen og rygstødene er fornyede, antagelig ved restaureringen 1871-72.

Gavlene har pålagte dobbelte pilastre, som hviler på fælles, højt postament smykket med fladsnit; tilsvarende er brugt i gesimsfeltet over pilastrene. Disse er glatte med joniske kapitæler

og derunder et prydbælte hvori diademhoved (fig. 40). Over gesimsfeltet sidder tandsnit og æggestav, som også ses under trekantgavlens to skråsider. På to af postamenterne er fladsnittet udformet som våbener, hvorover reliefskårne initialer, henholdsvis »VC« og »MB«, muligvis for Marie Below.⁷⁷

Lågerne har arkadefyldinger, hvis pilastre og bueslag smykkes af varieret fladsnit i lighed med gavlenes.

Vestligt i skibet er opstillet enklere stole, uden fladsnit og æggestav, men med (genanvendte?) diademhoveder. Tårnummets gavle, der har diamantbosse på diademhovedets plads, og som mangler låger, er antagelig identiske med det nye stoleværk, der var opstillet ved synet 1872,²⁰ medmindre der med udtrykket tænkes på de løse *bænke*, som på ældre fotografier ses i skibet mellem søjlerne. Af disse er bevaret tre i koret og tre i skibets vestende.

Indgangspanelet hører til det ældste stolesæt og har fire arkadefelter med fladsnit på pilastre og bueslag, og foroven æggestav.

Alle stole står med mørk egetræsmaling.

I 16- og 1700'rne stod stolene i tre rækker i skibet, nu er der kun to.⁷⁸ 1697 omtales en stor del af stolene som forfaldne, uden døre og »ganske øde for bund«; i den forbindelse nævnes tre rækker stole, foruden stolene i tårnet. Allerede 1685 begyndte *panelet* langs væggene at gå i forfald og var 1697 helt forrådnede, hvilket også gjorde sig gældende for de »øverste«, dvs. østligste stole.²¹

†*Skrifte-, præste- og degnestole*. Præsteindberetningen 1758 gengiver indskriften på skriftestolen således: »Nomen domini benedictum ex hoc nunc et usque in seculum« (Herrens navn [være] velsignet fra nu af og i al evighed).⁷⁹ 1862 omtales præstens og degnens stole i koret.¹⁵

†*Borde*. Om et bord skænket o. 1780 af notarius Christian Schmidt, se s. 1563. 1684 stod der i sakristiet et bord af fyr;²¹ en egeskive nævnt sammesteds o. 1729 kan muligvis være det samme.³¹

†*Monstransskab(?)*, er i præsteindberetningen 1809 beskrevet således: »En aflang pyramide-

dannet figur udsiret med forskellige udhugne sirater. Den indeholder tvende aflukker oven over hinanden forsynede indvendig med et stærkt jerngitter og udvendig beklædt med træ. Hvad dens bestemmelse har været, kan ikke bestemt angives.¹¹ Beskrivelsen tyder dog på, at der er tale om et monstransskab, sml. f.eks. Mørkøv (s. 799, fig. 31).

Pengeblok, antagelig fra restaureringen 1871-72, svarende til blokkene i bl.a. Årby (s. 1486), Rørby og Svallerup. Den firkantede blok består af en 85 cm høj trækasse med profileret sokkel og gesims, pengeslids i låget; i forsiden jernbeslået skuffe. Malet mørk egetræsfarve ligesom stolestaderne. I våbenhuset.

Pengebøsse, fra 1800'rne, af messing. På loftet over nordre våbenhus. †*Pengebøsse* og -*tavler*. 1862 nævnes en bøsse af messing (ovennævnte?) med fad samt to tavler.¹⁵

Dørfløje. (Fig. 42) jævaldrende med prædikestolen fra 1621 og stolestaderne, dog synes trekantgavlen foroven at være yngre. Døren er

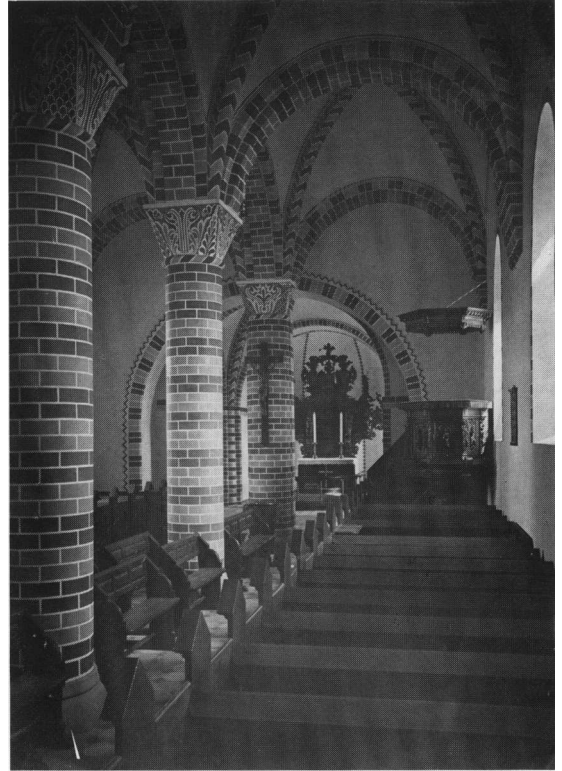

Fig. 41. Indre, set mod øst. Topp fot. 1872. - Interior to the east.

Fig. 40. Detalje af stolestadegavl, sml. fig. 39 (s. 1570). NE fot. 1986. - Detail of the bench-end, cf. fig. 39.

formentlig identisk med den, der på Herholdts tegning (fig. 11) anes i søndre stolestaderække, hvor den fungerede som opgangsdør til prædikestolen. Den har to fyldinger med arkader, hvis pilastre og bueslag smykkes af fladsnit; tilsvarende er brugt på indramningens pilastre og de høje postamenter. Nederst er et glat fodstykke, hvorpå rudebøsse, og tilsvarende ses foroven under fladt, jonisk kapitæl. Trekantgavlen, som efterligner en ældre, må være tilføjet, da døren fik sin nuværende plads mellem kor og sakristi. Det skete antagelig ved Tvedes restaurering, hvor døråbningens placering ændredes (jfr. s. 1556). Egetræsfarvet svarende til stolestaderne.

Af de øvrige døre stammer indgangsdøren til våbenhuset og skibet samt til sakristiet fra restaureringen 1871-72. Tårndøren er en enkel plankedør holdt sammen af to vandrette revler, hvorimellem en skrå, og med en stor reparation foroven. Alle er brunmalede.

Fig. 42. Dørføj fra o. 1600, mellem kor og sakristi (s. 1571). LL fot. 1980. - Door c. 1600, between the chancel and the sacristy.

†*Pulpitur*. Regnskaberne omtaler 1685 en stol under pulpituret, der var ganske »nedfalden«, ²¹ og senest noterede synet 1803, at opgangen dertil var forrådnnet. ⁴⁴ Herefter er det formentlig fjernet; Burman Beckers tegning fra 1855 (fig. 18) viser forhugningen af arkaden til tårnrummet, vel hidrørende fra det tidligere nedtagne pulpitur.

Orgel, med 10 stemmer, bygget 1964 af I. Starup & Søn, København. Disposition: Hovedværk: Rørløjte 8', Principal 4', Quintatøn

2', Mixtur III. Brystværk: Gedakt 8', Rørløjte 4', Principal 2', Spidsoktav 1'; svelle. Pedal: Subbas 16', Gedaktpommer 8'. ⁸⁰ Opstillet midtfor ved nordvæggen. †*Orgel*, med fem stemmer, bygget 1909 af I. Starup, tidligst opstillet 1910. ⁸¹ Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Gamba 8', Fløjte 4'; to kombinationer; oktavkoppel fra g. Mekanisk traktur og registratur, sløjfevindlade. ⁸² Opstillet sammesteds som det nuværende orgel, med spillebordet placeret i orgelhusets vestside.

Salmenummertavler, fra restaureringen 1871-72, glatte med profilliste foroven og forneden. Sortmalede med hvid fraktur: »For Prædiken« øverst og »Efter Prædiken« midtpå. Søm til metalnumre. På ældre billeder (fig. 21) ses tavler med udsavet buetunge foroven (de nuværende før afsavning?).

Belysningen består af nøgne pærer i hvælvenes skæringspunkt og lampetter fra 1980'erne på væggene.

†*Hatteknager*. Før restaureringen 1871-72 var der hatteknager på skibets sydvæg, over mandsstolene, jfr. fig. 21.

Kirkeskib, ophængt 1946, model af spansk karavel, skænket af snedker Jens Lundgren, Kalundborg. ⁸³ I våbenhuset.

†*Ligbåre*. 1820 ønskedes en ny ligbåre anskaffet. ⁸⁴

†*Tårn*. 1684 anføres en udgift til sejermeisteren for reparation af urværket. ²¹ O. 1729 nævnes en urskive i tårnet. ⁵¹

Klokker. 1) (Fig. 43a) støbt 1439, tv. 106 cm. Indskrift på nedertysk med reliefminuskler: »Annno d(omi)ni m cccc in dem xl iare na der bort xpi margrete hete ik« ([støbt] år 1439 i det 40. år efter Kristi fødsel, Margrete hedder jeg). ⁸⁵ Ordet »anno« flankeres af et lille skjold hvori flakt ørn; over og under indskriften dobbelte rammelister. På legemet to relieffer forestillende Maria med barnet og S. Katarina (fig. 43b). Indskriftens lille skjold findes på en halv snes klokker, der af Uldall anses for at være støbt af en mester kaldet Kort. ⁸⁶ Navnet findes på klokken fra 1435 i Dänischenhagen (Kreis Eckernförde), hvis indskrift begynder med samme lille skjold som på Ubby-klokken;

Fig. 43a-b. Klokke ved navn Margrete, støbt 1439. a. Helhed, b. Relieffer visende Maria med barnet og S. Katarina (s. 1572). LL fot. 1980. - 43a-b. Bell with the name Margrete, east in 1439. a. In its entirety, b. Reliefs with the Virgin and Child and St. Catherine.

yderligere ses på legemet et identisk relief af Maria med barnet. Begge eller en af disse detaljer iagttages på klokker, der betragtes som arbejder af mester Kort.⁸⁷

2) Ifølge indskrift med reliefversaler om halsssen »Støbt af I. C. & H. Gamst Kjøbenhavn 1820«. Herover en akantusfrise. Tvm. 90 cm. På slagkanten profillister.

Begge klokker er ophængt i slyngebom.

†Klokker. 1-2) Ved klokkeskatten 1528 afgav kirken to klokker; den ene vejede 8 skippd., den anden 2 skippd. og 2 lispd.⁸⁸ 3) 1576, støbt af Michel Dibler, Flensborg. Ifølge præsteindberetningen 1758⁷⁹ med følgende nedertyske indskrift: »Rede mi von den avelde dern und helpe mi von den bludtgerigen. Se. Luren up mine seele. De stäarchen sammelen sick weder mi ane mine schuldt und missedathen. Anno 1576. Got mit Mickel Dibbler dat is war.« (Frels mig fra de onde dyr og hjælp mig mod de blodtørstige. De lurer på min sjæl. De stærke samler sig mod mig uden min egen skyld og misgerninger. Anno 1576. Michel Dibler støb-

te mig, det er sandt),⁸⁹ sml. Birkerød (DK. Frborg. s. 956). 1803 noterede synet, at den største klokke i omtrent 50 år havde været revnet og burde omstøbes,⁴⁴ hvilket først skete 1820, jfr. klokke nr. 2.

Klokkestolen, af fyr, er sikkert udført efter 1817, da synet foreslog en ny anskaffet.⁸⁴ Der er genanvendt dele af en ældre. Den har dobbelte skråstivere og under klokkerne et vandret bånd hvilende på en lodret stolpe.

GRAVMINDER

(†)Epitafier. 1) Et maleri (fig. 44), som nu er ophængt i sakristiet, stammer antagelig fra et epitafium. Ifølge den maledede indskrift forestiller billedet Edel Sophia Bille og er opsat 1714 af hendes moder, Beate Margrethe Bielke. E. S. Bille var gift med amtmand, etatsråd Johan Christopher Schønbach til Birkendegård (sml. †alterklæder og †messebagler).

Billedet, 81X55 cm, er malet på træ og indsat i en ny, glat ramme. Den portrætterede er af-

Fig. 44. Maleri fra 1714 af Edel Sofie Bille, †1706, antagelig fra †epitafium (s. 1573). NE fot. 1986. - Portrait of Edel Sofie Bille, †1706, painted 1714, probably from †wall monument.

bildet siddende med sit døde barn i armene, set en face med hovedet vendt lidt mod venstre. Hun er iført udringet, rød kjole med hvidt ved linningen og hvide underærmer. Sammen med sit nøgne, døde barn holder hun om et krucifiks og i højre hånd en laurbærgren. Barnet har lukkede øjne og om panden et hvidt bånd, hvorpå sort indskrift: »Guds Rige hører saadanne til«. I skriftfelt forneden indskrift med gul fraktur på sort bund: »Dette er fru Edel Sophia Bille, s(a)l(ig) amptmand Johan Christopher von Schønbags till Birkende gaard, som med sitt spæde foster i armen lig(g)er her begraue, og er dette opsatt af hindis efterlatte høibedrøvede Moder, som hende saa hafuer stetze i Minde. Intett kand dend længsell sluche, som Jeg bær til Gud og dig E: S: Bille. Intett endis mine suche för vii sees i Hemmerig. B. M. Bielke anno 1714«. Over og omkring afdødes hoved er malet fem våbenskjolde, i midten delt skjold med hendes fædrene og mødrene våbener, til siderne hendes 16 anevåbener samlet i fire 4-anevåbener.⁹⁰

I begyndelsen af 1800'rne hang maleriet på væggen i koret, over præstestolen, nu på sydvæggen i sakristiet.

2) På Burman Beckers tegning fra 1855 (fig. 45) ses på østsiden af skibets østligste pille en tavle, som kan være et epitafium, hvorom imidlertid ingen efterretning haves, medmindre der er tale om nr. 1.

Gravsten. 1) (Fig. 47) romansk, af grå granit med sorte småpletter, 190x55 cm og ca. 10 cm tyk. Stenen er nu så slidt, at dens dekoration i lavt relief næppe kan tydes uden hjælp af to tegninger fra henholdsvis 1759 og 1859. Det fremgår heraf, at der på den øvre del er hugget et latinsk kors, hvis lodrette korsstav foroven flankeres af fugle med hovedet vendende samme vej, dvs. symbolet på den frelste sjæl, forneden af to tårnlignende fremstillinger udformet som cylindere med kegletag og kugle foroven. Forneden på stenen ses to liljer, der symboliserer Paradiset, endende i lille kugle og stående på en større over pyramide.⁹¹ Den symmetriske opbygning af helt ens skulpturer omkring længdeaksen genfindes på en sten i Gyl-

Fig. 45. Indre, set mod øst. Tegning af Burman Becker, dateret 4. maj 1855. Det kongelige Bibliotek. - Interior to the east. Drawing by Burman Becker, 1855.

ling, dog med andre motiver; den antyder, at der er tale om en dobbeltgrav.⁹²

Om stenen noterede Søren Abildgaard, at den »for nogle år siden« blev fundet dybt nede i jorden, da der gravedes en grav på kirkegården og 1759 lå der. Nu ligger den uden for søndre våbenhus, lige øst for døren, brugt som sæde for en muret bänk.

2) (Fig. 48) o. 1307, over præsten Jacob. »Hic iacet Iacobus sacerdos cuius anima requiescat anno d(omi)ni mcccvii (Her ligger Jakob præst, hvis sjæl hvile [i fred], det Herrens år 1307). Trapezformet, rødlig kalksten, 169Xnu 53-55 cm. Indskrift med fordybede, gotiske majuskler i tre linjer øverst på stenen; lige under gravskriften er indhugget et mindre græsk kors.⁹³ Alt er nu ganske udslidt. 1759 lå stenen uden for den indre kirkedør, hvor den også er markeret på Kornerups tegning 1859 (fig. 4); Løffler betegner 1881 dens tilstand som rudimentær, hvilket må gælde indskriften.

3) O. 1404, gotisk. Lysgrå kalksten, 225X (120) cm, nu med ubetydelige rester af reliefminuskler og indhugget stående figur under bueslag, vistnok en skægløs person i folderig dragt. Af randskriften læses: »M cccc iiiii ...

vxor ... pace...« (År 1404 ... hustru ... i fred...). I hjørnerne har der muligvis været evangelisttegn. I påskriften under Abildgaards tegning af gravsten nr. 2 omtales denne sten »på hvilken al inskription er afslidt, så nær som årstallet 1404«. Den lå da ved indgangen til den ydre kirkedør, dvs. våbenhusdøren, hvor Kornrup på planen 1859 (fig. 4) angiver »en meget gammel ligsten«, der ligesom i dag synes at være delvis dækket af dørtrinnet.

4) O. 1745. Terkel Terkelsen til Birkende-gård, virkelig justitsråd, dronning Charlotta Amalias, prins Carls og prinsesse Sophia Heedewigs sekretær, kasserer og landinspektør. Født på Fyn 7. sept. 1666, død på Sjælland • 17[45, 79 år gammel] og hustru, Maria Heerfordt, *16. febr. 1688 i Kiøbenhavn, død på Sælland år 17• efter at have levet sammen • år og avlet fem børn, fire sønner og een datter.⁹⁴ Under gravskriften opbyggeligt vers:

Stadt læsser og betragt
hvad er wort lefne i verden dog andet
end som det lignes ved blomster og hœe
sorrig med glæde er sammen beblandet
enden paa dette er eengang at døe
falde om kvld
fra sølv og gvld
eedes af orme og blive til mvld
Emanvel

Rødlig kalksten, 208x148 cm, med fordybet versalindskrift tværs over stenen. I hjørnerne rokokoagtige kartoucher med reliefhugne engle holdende dødssymboler: timeglas, kranium, blæsende sæbebobler og med blomst (fig. 46). I korgulvet.⁹⁵

†Gravsten. Ifølge notat fra 1772 havde notarius Christian Schmidt i København betalt 5 rdl. til kirken for den sten af marmor,⁵¹ han havde ladet lægge på kirkegården syd for kirken, over sine afdøde forældre: Jacob (Christensen) Smed, Kelleklinte, der 1729 var kirkeværge i Ubby og hustru (Lovise Krog);⁹⁶ stenen skulle ligge urørt i 100 år.

Gravkapel eller aben begravelse. I optegnelser o. 1725 anføres, at der ingen adelige begravelser findes,⁵¹ men at hr. »Schönbach« [†1726] har taget det halve af sakristiet til sin begravelse, hvori står hans salige frue, Beate(!) Bille [†1706], sml. †epitafium nr. 1.

Kirkegårdsmonument. O. 1880. Niels Andersen, skolelærer i Uby, †8. nov. 1864, 68 år gammel, og hustru, Maren Folmersdatter, †5. juni 1880, 81 år. Lille, hvid marmorplade, 35x30 cm, med fordybede, sortmalede versaler. På kirkegårdens sydmur, øst for vestre låge.

†Kirkegårdsmonument.⁹⁷ 1) O. 1843. Peder Hansen Warning, født i Seem ved Ribe, død i Uby præstegård 9. febr. 1843, tjent hos provst Bech i 16 år.

2) O. 1854. Skolelærer af Kloubye, Hans Nielsen, *14. okt. 1789, død marts 1842, og hustru, Petrea Maria, født Fraas, *2. marts 1793, †5. juni 1854. Marmorplade.

3) O. 1857. Anna Beate Breum, født i Biergsted 17. aug. 1826, død i Forsinge 8. maj 1857. Marmorplade.

4) O. 1858. Augusta Petrea Amalie Stephansen, *10. og †16. april 1858.

Fig. 46. Detaljer af gravsten nr. 4 fra o. 1745 over Terkel Terkelsen. Engle med dødssymboler (s. 1576). LL fot. 1980. - Details of Terkel Terkelsen's tombstone no. 4 from c. 1745. Angels with memento mori.

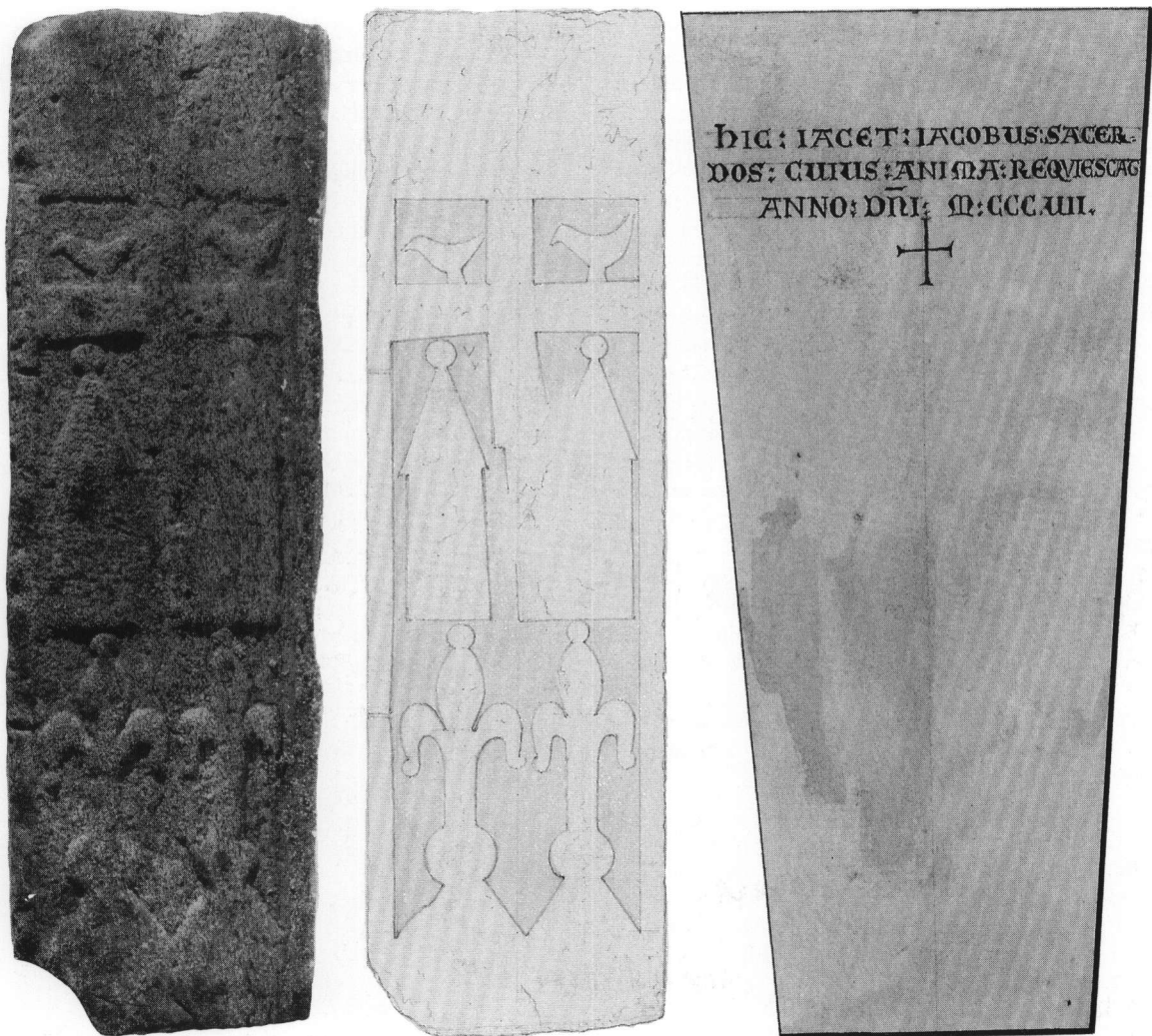

Fig. 47a-b og 48. 47. Romansk gravsten nr. 1 (s. 1575). a. Fotografi ved NE 1987. b. Tegning ved J. B. Løffler 1886. 48. Gravsten nr. 2, fra 1307, over præsten Jakob (s. 1575). Tegning ved Søren Abildgaard 1759. NM2. - 47a-b. Romanesque tombstone no. 1. 48. Tombstone no.2 from 1307 for the grave of Priest Jacob.

5) To små børn, begge hed Holger Georg Christian Larsen. Træplade i kirkegårdsmuren.

†Gitre. En henstilling 1956¹⁵ fra synet om at fjerne jerngitrene omkring nogle gravsteder synes efter fornyet anmodning det følgende år at være blevet efterkommet.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. 270. Roskilde Domkirkes Kirkeinspektion. 1591-1676. Roskilde Domkapitels kirkers rgsk. - *Ars hrd.s provsti.* 1639-1787. Forskellige sager. - *Ars-Løve hrd.s provsti.* 1862-1932. Synsprot. - *Pastoratsarkivet.*

Uby. 1728-74. Kirkebog. - Liber daticus 1738-1820. - *Ved embedet.* Synsprot. 1862-19(86). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s.50.

NM2. Indberetning til Oldsagskommissionen 1809. Brev fra Jacob Kornerup til J.J. A. Worsaae 1859. Indberetninger ved C. F. Herbst 1866 (gravminder), J. B. Løffler 1881 (bygning og inventar). Cirkulærer til biskopperne 1890. Indberetninger ved Chr. Axel Jensen og Hugo Matthiessen 1918 (bygning, inventar og gravminder). Victor Hermansen udatt. (bygningsbeskrivelse og gravning på kirkegård), N.J. Termansen 1960 og 1961 (krucifiks), Thomas Havning 1965 (nordre våbenhus og lighus), Mogens Larsen 1971 (altertavle og prædikestol),

Chr. Waagepetersen 1971 (bygning), Hugo Johannsen 1980 og 1986 (kirkegård og bygning), Marie-Louise Jørgensen og Birgitte Skov 1980 (inventar og gravminder), Henrik Jacobsen 1983 (bygning). - Bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet 1986.

Tegninger NM2. Gravsten (nr. 1 og 2) ved Søren Abildgaard 1759. - Plan, apsis og interiør ved J. D. Herholdt 1856. - Plan, bygningsdetaljer, kalkmaleri og gravsten (nr. 1 og 2) ved Jacob Kornerup 1859. - Font ved J. B. Løffler 1881. - Gravsten (nr. 1) ved J. B. Løffler 1886. - Plan ved Charles Christensen 1921. - Plan, længde- og tværsnit ved Henrik Jacobsen 1983. - Udaterede gengivelser af kirken før restaureringen 1871-72: Eksteriør og apsis (fra Storcks samling 1922). - Laveret interiør ved C. Profft (baseret på Harald Jensens litografi efter Marius Jepsens tegning 1865). - *KglBibl.* 2°. 61 og 66. Johan Gottfred Burman Becker: Tegninger af Danske Kirker, Monumenter, Døbefonter, Gravsten og andre mærkelige Alderdomslevninger. - *Kalundborg Museum.* Eksteriør ved Jacob Kornerup 1871.

Notebøger. NM2. Høyen XII, 9f. - Worsaae XX, 51. - Henry Petersen XXXII, 122. - Jan Steenberg I, 53f.

¹ Jfr. Morten Pedersøn: Biscops Absalons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme, 1589, s. iii: »Herr Esbern Snaris kønhed oc Adelig mod oc gierninger, baade til Sore Closter at stifte oc formere, Kircker at bygge i Callundborrig, i Uby i Artzherrit i Sieland ...«.

² Roskildebispens jordebog s. 163.

³ SRD I, 191.

⁴ Jfr. C.F.Wegener, udg.: Diplomatarium Christiæni Primi, 1856, s. 159, 177f. og 295; endvidere J. O. Arhnung: De hellige tre kongers kapel, 1965, s. 25 f.

⁵ Landebogen s. 135.

⁶ Roskilde kapitels jordebog s. 14 og 203.

⁷ Jfr. Sorø. Klostret - Skolen - Akademiet gennem Tiderne, 1924, s. 151; endvidere RA. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald.

⁸ Kronens Skøder III, 256 f.

⁹ RA.DaKanc. G119. (1799)-1828. Originale skøder til kongen på jus vocandi.

¹⁰ Løngangen, som ifølge præsten ikke havde efterladt sig synlige spor, har også siden optaget sindene, jfr. NM2. Håndskriftsaml. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse 1849, s. 48; Frederik Algreen-Ussing: Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred, 1861, s. 49; endvidere C. M. Smidts

indberetning 1912 om det middelalderlige bygningskompleks øst for kirken.

¹¹ Bygningskomplekset er undersøgt 1881 (Henry Petersen), 1894 (P. Hauberg og Aage H. Mathiesen), 1905 og 1912 (C. M. Smidt); de tre sidste gange på initiativ af den stedlige læge Hans Hansen, jfr. korrespondance i NM2. 1984 undersøgtes en mindre del af ruinen ved Jørgen Ganshorn. Det fremdragne omfattede dels en længe (21x7 m) i øst-vestlig retning, dels øst herfor under sydfløjen til en 1912 nedbrændt gård, to vinkelret på hinanden liggende mure, af hvilke den ene var af store, røde munkesten (31,5-33,5x13-15x9-9,5 cm) i et usædvanligt format, som også ses benyttet ved kirkens senromanske ombygning; det nævnte murstykkets bundskifte lå 3,2 m under bondegårdens brolægning.

¹² Repert. nr. 3664, 3969, 4199 og 5075.

¹³ DaRigBr. 1.rk. III, nr. 140.

¹⁴ DaRigBr. 3. rk. IX, nr. 532.

¹⁵ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(86).

¹⁶ Således stødte man i 1908, ca. 10 m syd for korets sydøstre hjørne i bunden af en grav på rester af en mur af munkesten (31x14x10 cm) og skal tidligere

Fig. 49. Vestre halvdel af skibets blændede norddør (s. 1543), set fra ligkapellet. HJ fot. 1986. - *West half of the bricked-up north door of the nave, seen from the mortuary.*

være stødt på lignende i samme afstand fra kirken, jfr. brev fra læge H. Hansen, dateret 13. juni 1908. Endvidere notat ved Victor Hermansen.

¹⁷ Således hedder det ved syn 21. febr. 1686, at 12 favne af ringmurens vestside stod for fald, og var brøstfældig på nordre og søndre side. Ved synsforretningen 17. maj 1690 var der dog fortsat alvorlige mangler, bl.a. var et stykke af sydmuren udfaldet, og for den vestres vedkommende var fundamentet så brøstfældigt, at en fuldstændig ødelæggelse kunne forventes, jfr. note 21.

¹⁸ 1903 var ringmuren i vest stærkt beskadiget, jfr. note 15.

¹⁹ LA. Ars-Løve hrdr.s provsti 1831-61. Synsforretningsprot.

²⁰ LA. Ars-Løve hrdr.s provsti. 1862-1932. Synsforretningsprot.

²¹ LA. Ars hrd.s provsti. 1639-1787. Forskellige sager.

²² 1904 billigede synet, at der eventuelt opførtes to nødtørfthuse i kirkegårdens hjørner mod nordøst og sydvest, jfr. note 20. 1909 var der imidlertid opført en bygning til formålet i nord, jfr. note 15.

²³ DK. Præstø s. 197f. og DK. Kbh. Amt s. 278f.; jfr. endvidere oversigterne over bygningsdimensioner i DK. Præstø s. 1040, Sorø s. 1206f. og Kbh. Amt s. 2192f.

²⁴ DK. Præstø s. 206 og Frborg. s. 1096f.

²⁵ Ændringen kan muligvis være sket ved tårnrummets senromanske ombygning med hvælv og vinduer omkring døren, der antagelig er blændet ved samme lejlighed. Det skal dog bemærkes, at den vandrette overligger i sin nuværende position (65 cm lavere end toppen af syddøren) netop tillader passage under tårnrummets gjordbuekonsol. Den ydre afdekning viser i øvrigt, at det må bero på en fejl, når døren på Kornerups plan (fig. 4) betegnes som rundbuet.

²⁶ Der er kun fa eksempler på denne disposition, jfr. dog Sønder Jernløse (s. 131).

²⁷ Mod loftet er hullerne ikke tilmuret og her ses, at man efter udtagning af bjælkerne i første omgang har benyttet hullerne til udvendigt stillads ifølge aftryk efter runde bomme med fald indefter.

²⁸ Mærkværdigvis har den vestlige bjælke ikke ligget op til triumfgavlen, men 26 cm fra denne.

²⁹ To landsbykirker i Sydvestjylland som hører til kredsen omkring Ribe domkirke har ligeledes etagedelt blændingsarkitektur: Spandet og Brøns, jfr. DK. SJyll. s. 1182f. og 1217f.

³⁰ Den tidsmæssigt nærmeste parallel er formentlig Stege, hvis oprindelige skib var enestående ved at være planlagt toskibet. Det opførtes o. 1200-50, muligvis af Jacob Sunesøn af Møn, et andet medlem af Hvide-slægten (DK. Præstø s. 203f.). Den toskibede løsning på problemet med indhvælvning af bredere

Fig. 50. Korets nordmur, set fra sakristiets loft. Vinduet og murkronen af tegl stammer fra kirkens senromanske ombygning (s. 1547). Omridset af de tilmurede huller efter udtagne lofts bjælker (s. 1544) er angivet med stiplede linjer. HJ fot. 1986. - *North wall of the chancel seen from the sacristy's loft. The window and tile crown of wall date from the late Romanesque rebuilding. Outline of bricked-up beam-slots from former roof beams are indicated by dotted lines.*

rum kendes i denne tidlige periode endvidere fra det nedrevne tårn i Roskilde, Vor Frue, jfr. C. G. Schultz, i ÅrbOldkHist. 1937, s. 241f. og DK. Kbh. Amt s. 67f. Der er en række senere, fortrinsvis sjællandske eksempler på lignende hvælvslagning, jfr. Skibby (DK. Frborg. s. 2648 med note 24).

³¹ Ifølge Worsaae, der beskrev kirken 1859 (notebog XX, 51), var skibets to østlige hvælv senere ombygget. For sydrækkens østlige endvidere i forbindelse med fjernelsen af trappehuset 1871-72.

³² Jfr. Elna Møller i artiklen »hvælv« (sp. 185) i Kult-HistLeks.; endvidere indberetning ved Tage E. Christiansen om undersøgelse 1956 af hvælv i Bjernede samt fotografier af de her delvis afdækkede oversider.

³³ Lignende nicher kendes fra det senromanske tårnrum i Broager (DK. SJyll. s. 2294); jfr. endvidere i amtet Soderup, Kirke Helsing og Drøsselbjerg (s. 280, 1250 og 1304).

³⁴ Dette fremgår bl.a. af, at tårnets østside bag en halvstens skalmur (jfr. s. 1554 og fig. 23) har omrids som en taggavl.

³⁵ Stenen, med årstallet 1170 nævnes tidligst 1762, jfr. HofmFund. Herefter fastholdes 1170 - også i indberetningen til Oldsagskommissionen 1809 og

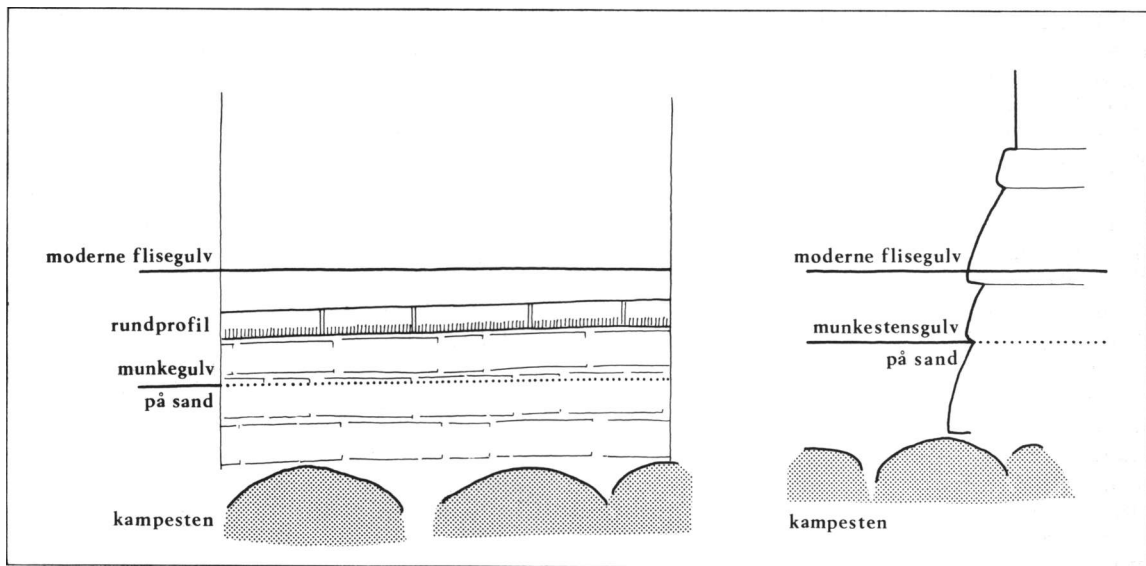

Fig. 51a-b. (†)Detaljer af kirkens senromanske ombygning: a. Facade af sokkel på tårnskillevæggens nordre lisen (s. 1551). b. Snit af base på skibets vestligste rundpille (s. 1548). 1:20. Tegnet af Marianne Nielsen 1987 efter skitse ved Chr. Axel Jensen 1918. - 51a-b. (†)Details of the late Romanesque alterations: a. Facade on base of lesene to the north on the partition wall of the tower. b. Section of base of the westernmost column in the nave.

hos Larsen: *Ars hrd.* 1849. Først med Algreen-Ussing (*Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred*, 1861, s. 47) bringes en læsning svarende til den nuværende.

³⁶ I sin beskrivelse fra o. 1725 oplyser præsten Jens Lacoppidan, at kirken »er bygget 1170 af Esbern Snare«, stenen nævnes imidlertid ikke, jfr. note 51.

³⁷ Høyen, der har givet den første arkæologiske analyse af kirken, finder, at ombygningens stil peger mod slutningen af 1100'rne og således er i harmoni med den langt yngre indskrift og datering til 1179. Han giver ingen nærmere tidsfæste af naturstenskirken. Det gør derimod J. B. Löffler, der hævder, at den »utvivlsomt går tilbage til tiden før det 12te Aarhundredes Midte« (Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den ældre Middelalder, 1883, s. 219); Beckett (*DaKunst* I, 179) følger denne anskuelse, men anser det dog for sikrere, at datere ombygningen nærmere o. 1200, i betragtning af, at årstallet 1179 ikke er historisk afhjæmlet.

³⁸ Mogens Clemmensen og Vilh. Lorenzen: *Kalundborg Kirke*, 1922, s. 19f.; DK. Sorø s. 326. Foruden i Kalundborg findes lignende baser med båndprofil i Vordingborg og Roskilde, hvor de dog er af granit, jfr. DK. Præstø s. 198 og Kbh. Amt s. 1474; endvidere C. M. Smidt: *Roskilde Domkirkes middelalderlige Bygningshistorie*, 1949, s. 41 f.

³⁹ DK. Sorø s. 42, 44, 46 samt fig. 12 (foroven t.h. og i midten t.v.).

⁴⁰ DK. Sorø s. 120, fig. 7.

^{40a} Den polygonale korafslutning opfattes sædvanligvis som kendetegn for gotikkens ændrede arkitektursyn, jfr. M. Mackeprang: *Vore Landsbykirker*, 1944², s. 101, 105. Formen, der har oldkristne rødder, kendes dog allerede i senromanske kirker. Således sammenlignede Beckett (*DaKunst*, I, 178) Ubys korafslutning med vestapsis på domkirken i Worms (indviet 1181), der på sin side er sat i forbindelse med lothringske polygonkor, jfr. Walter Hotz: *Die Wormser Bauschule 1000-1250*, Darmstadt 1985, s. 129-36; endvidere G. Dehio: *Zur Geschichte der gotischen Rezeption in Deutschland. Die polygonalen Chöre*, i *Zeitschrift für Geschichte der Architektur*, III, 1909, s. 49-53.

⁴¹ Jfr. foruden notebogen (fig. 15) redegørelsen fra 1856 (N. L. Høyen: *Om gamle Forandringer i nogle af vore Landsbykirker*, i *Dansk Maanedsskrift* 4. Bind), hvor Høyen foreslår sammenhæng mellem loftsrummet og trappen i skibets sydøstre hjørne.

⁴² Jfr. DK. Præstø s. 474.

⁴³ Jfr. Sæby (s. 902), Drøsselbjerg (s. 1310) samt Værsløv og Jorløse; begge Skippinge hrd.

⁴⁴ LA. Pastoratsarkivet. Liber daticus 1738-1820.

⁴⁵ NM2. Håndskriftsaml. Larsen: *Bidrag til topografisk beskrivelse* 1849.

⁴⁶ LA. Bispearkivet. 1862-79. Kirkesyn.

⁴⁷ Tvedes restaurering synes forberedt en halv snes år tidligere, for i sin notebog 1859 anfører Worsaae, at

Tvede »siges at have aftegnet den for at bruge den på udstillingen næste forår tillige med planer til dens restauration«. Beklageligvis er det ikke lykkedes at finde disse tegninger.

⁴⁸ Jfr. DK. Sorø s. 53.

⁴⁹ Jfr. Fr. Algreen-Ussing: Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred, 1861, og note 45.

⁵⁰ Jfr. s. 542, fig. 23-25, DK. Kbh. Amt s. 828 med fig. 3 og s. 925 med fig. 4-5.

⁵¹ LA. Pastoratsarkivet. Uby. 1728-74. Kirkebog.

⁵² NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. II.

⁵³ HofmFund. VIII, 188.

⁵⁴ Se også Chr. Axel Jensen: Lorents Jørgensen, Billedsnider, i ÅrbHolbæk IV, 1910, s. 5-20. Ifølge Fr. Algreen-Ussing: Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred, 1861, s. 47, var altertavlen efter sagnet skåret af en smed i Uby.

⁵⁵ DK. Kbh. Amt s. 199 med fig. 24-27 og Frborg. s. 772 med fig. 11-12.

⁵⁶ Høyen skriver 1832, at tavlen er »af umalet egetræ«.

⁵⁷ Endnu 1918 fastholdtes skikken.

⁵⁸ Jfr. note 52 og 53 samt DaAtlas VI, 216.

⁵⁹ Jfr. note 21 og 51.

⁶⁰ HofmFund. Appendix, 1764, X, 30.

⁶¹ Jfr. note 20 og 15 samt f.eks. katalog fra Lauritz Rasmussens Bronzestøberi, København, grundlagt 1853; heri ses foruden de meget anvendte syvarmede stager, også kopier af stager fra 15- og 1600'rne.

⁶² Jfr. note 20 og 15.

⁶³ I inventariefortegn. 1862 (note 15) anses fonten for at være af granit, hvilket antagelig skyldes fejlvurdering.

⁶⁴ Døbefonte s. 361.

⁶⁵ Jfr. Mackeprang: Døbefonte s. 360, hvor fonten i Sennels i Thy nævnes som den eneste, der har en svag lighed, men som dog snarest bør karakteriseres som firkløverformet.

⁶⁶ F.eks. den hertil importerede font i Ballerup (DK. Kbh. Amt s. 614 med fig. 14).

⁶⁷ Sml. f.eks. Kellstorp, gengivet planche XLVI, nr. 2, i Lars Tynell: Skånes medeltida dopfuntar, Stockholm 1912-21. Se endvidere Monica Rydbeck: Skånes Stenmästare före 1200, Lund 1936, fig. 321, 323 og 327-28, som viser fontene i Kellstorp, Genarp, Risekatslösa og Finja. Her illustreres også palmetfontenes karakteristiske tovtav.

⁶⁸ Jfr. Chr. Axel Jensen i Kunsthistorisk oversigt til Præstø amt (DK. s. 1074) og Beckett i DaKunst II, 182.

⁶⁹ Ved restaureringen 1961 fjernedes farverester på de steder, hvor de ansås for kun at virke forstyrrende.

⁷⁰ Sml. f.eks. krucifikset af samme mester i Næstved S. Morten, hvor englenerne dog også er forsvundet, jfr.

DK. Præstø s. 146.

⁷¹ LA. Roskilde Domkirkes Kirkeinspektion. 1591-1676. Roskilde Domkapitels kirkers rgsk.

⁷² Jfr. s. 213 med fig. 19, 502 med fig. 15 og 723, fig. 13 samt tavlen i Søndersted s. 405, fig. 7. Af stik visende interiøret før restaureringen fremgår detaljernes udformning ikke, derimod synes figurene at stå i arkadefelt inden for to firkantede rammer, hvilket kunne bekræfte den ydre indramnings tilstedeværelse før Tvedes restaurering.

⁷³ Jfr. DK. Kbh. Amt s. 2262.

⁷⁴ Fra samme værksted, o. 1610-20, jfr. DK. Kbh. Amt s. 988.

⁷⁵ Normalt er såvel kapitæl som overgangen mellem skaft og herme skrå svarende til panelets retning som f.eks. på opgangen i Hørby (s. 502). Det samme gælder opgangen i Greve, hvor Brix snedker 1617 fik betaling for et panel ved prædikestolen (DK. Kbh. Amt s. 970).

⁷⁶ Desuden til himlene i Rørby og Svinninge (s. 723), der har samme uregelmæssige form.

⁷⁷ Knud Prange takkes for hjælp ved identifikationen. Marie Below, *1586, †1651, blev 1605 gift med rigsråd Christen Holck, †1641. Desværre er det ikke lykkedes at finde tilknytning til Uby for nogen af ægtefællernes vedkommende.

⁷⁸ Jfr. note 21 og 60.

⁷⁹ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

⁸⁰ Ifølge tilbuddet skulle orglet bygges af fyrretræ og have otte stemmer, men da orgelbyggeriet ønskede et præsentationsinstrument, leverede det til samme pris et orgel med ti stemmer og orgelhus i eg (meddelt af provst Nielsjohan Frederiksen).

⁸¹ Orglet anskaffet for penge indsamlet i menighed, jfr. note 15.

⁸² Ifølge oplysninger i I. Starup & Sønns arkiv. Facaden og orgelhuset var tegnet af arkitekt Resende? (navnet er vanskeligt at læse).

⁸³ Henningsen: Kirkeskibe Holbæk.

⁸⁴ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

⁸⁵ Indskriften gengivet i MarmDan. s. 210. HofmFund. (note 53), angiver fejlagtigt årstallet 1400.

⁸⁶ Kirkeklokker s. 166 f. og Die Kunstdenkmäler des Kreises Eckernförde, München - Berlin 1950, s. 68.

⁸⁷ Foruden klokken i Dänischenhagen (herom se: Die Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein. Kreis Eckernförde, s. 68) er det klokkerne i Sneum og Jernved (henholdsvis Skads og Gørding hrd., Ribe amt), i Kavslunde og Rorslev (Vends hrd., Odense amt) samt Frørup (Vindinge hrd., Odense amt).

⁸⁸ RA. Rgsk. ældre end 1559. Fortegn. over indkrævede klokker.

⁸⁹ Vibeke Winge, Københavns Universitet, takkes for oversættelse af den nedertyske indskrift. Michel

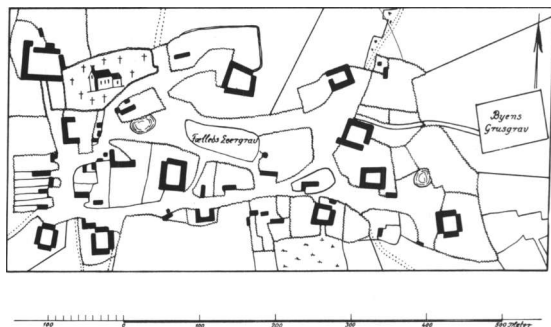

Fig. 52. Landsbyplan 1791. - *Village map.*

Dibler har bl.a. 1582 støbt en klokke til Birkerød (DK. Frborg. s. 956).

⁹⁰ Knud Prange har været konsulent vedr. heraldikken. Se i øvrigt E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter, IX, 1903.

⁹¹ For liljerne kan henvises til en sten i Kastrup (DK. Præstø s. 839 med fig. 7).

⁹² DK. Århus s. 2832. Allerede Løffler havde denne opfattelse, jfr. Gravsten s. 13, hvor han bl.a. henviser til sten i Rynkeby (Bjerger hrd., Odense amt). Sml. også sten nr. 1 i Hundborg (DK. Tisted s. 444 med fig. 7).

⁹³ Jfr. J. B Løffler: Danske daterede Gravstene fra Tiden indtil Aar 1400, i ÅrbOldkHist. 1887, s. 114.

⁹⁴ Ifølge HofmFund. (note 53), døde hun 1757, 69 år gammel, hvorimod DaAtlas, VI, 216, (1774) angiver samme dødsår, men alderen til 49 år.

⁹⁵ Fr. Algreen-Ussing (Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred, 1861) skriver, at stenen lå mellem altret og knæfaldet.

⁹⁶ Jfr. DaBiogrLeks., der opgiver hendes dødsår til 1777 og faderens til 1759. Sammesteds angives hun at være begravet i Kbh., Nicolai kirke.

⁹⁷ KglBibl. NyKglSaml. 2246. Fr. Algreen-Ussing. Gravskrifter osv. 1-2. 1856-64.